

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

UNIVERSITAS
OSTRAVIENSIS

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

TENTO PROJEKT JE SPOLUFINANCOVÁN EVROPSKÝM SOCIÁLNÍM FONDEM A STÁTNÍM ROZPOČTEM ČESKÉ REPUBLIKY.

VYBRANÉ KAPITOLY Z DĚJIN FILOZOFIE PRO SPOLEČENSKOVĚDNÉ OBORY

LUCJAN KLIMSZA

PODPORA TERCIÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ
STUDENTŮ SE SPECIFICKÝMI
VZDĚLÁVACÍMI POTŘEBAMI
NA OSTRAVSKÉ UNIVERZITĚ V OSTRAVĚ

CZ.1.07/2.2.00/29.0006

OSTRAVA, ZÁŘÍ 2013

Studijní opora je jedním z výstupu projektu ESF OP VK.

Číslo Prioritní osy:	7.2
Oblast podpory:	7.2.2 – Vysokoškolské vzdělávání
Příjemce:	Ostravská univerzita v Ostravě
Název projektu:	Podpora terciárního vzdělávání studentů se specifickými vzdělávacími potřebami na Ostravské univerzitě v Ostravě
Registrační číslo projektu:	CZ.1.07/2.2.00/29.0006
Délka realizace:	6.2.2012 – 31.1.2015
Řešitel:	<u>PhDr. Mgr. Martin Kaleja, Ph.D.</u>

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Název: Vybrané kapitoly z dějin filozofie pro společenskovědné obory
Autor: Lucjan Klimsza

Studijní opora k inovovanému předmětu: *KOV/3FILB*

Jazyková korektura nebyla provedena, za jazykovou stránku odpovídá autor.

Recenzent: *Prof.PhDr. Miroslav Marcelli, PhD.*
FIF UK

© Lucjan Klimsza
© Ostravská univerzita v Ostravě
ISBN 978-80-7464-465-8

POUŽITÉ GRAFICKÉ SYMBOLY

Průvodce studiem

Cíl kapitoly

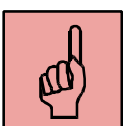
Klíčová slova

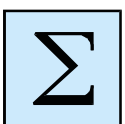
Čas na prostudování kapitoly

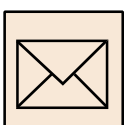
Kontrolní otázky

Pojmy k zapamatování

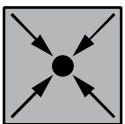
Shrnutí

Korespondenční úkol

Doporučená literatura

Řešený příklad

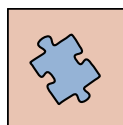
Otázky k zamyšlení

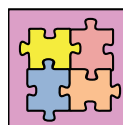
Část pro zájemce

Úlohy k textu

Testy a otázky

Řešení a odpovědi

Obsah

Slovo úvodem	7
1 Ke kořenům evropského myšlení	8
1.1 Mytická narace	9
1.2 Mýtus	10
1.3 Od mýtu k logu	14
<i>Shrnutí kapitoly</i>	17
2 Antická filozofie	19
2.1 Časové rozdělení antické filozofie	20
2.2 Předklasická antická filozofie	20
2.3 Vrcholná antická filozofie	32
2.4 Poklasická antická filozofie	43
<i>Shrnutí kapitoly</i>	45
3 Patristická a středověká filozofie	48
3.1 Patristická filozofie	49
3.2 Od scholastiky po novověk	50
<i>Shrnutí kapitoly</i>	75
4 Novověk	78
4.1 René Descartes	78
4.2 Gottfried Wilhelm Leibniz	85
4.3 Immanuel Kant	88
<i>Shrnutí kapitoly</i>	95
Seznam použité literatury	97

Slovo úvodem

Každý vědní obor má své dějiny. Tyto dějiny je možné studovat a vnímat zároveň jako úvod či spíše knihu. I filozofie jako obor má svou knihu dějin filozofie. Tato kniha nás učí, jak lidé mysleli. Nepřímo nám zdůvodňuje, proč lidé dnes myslí takovým a ne jiným způsobem. Kapitoly z dějin filozofie nám pomůžou orientovat se v základních dějinných meznících, které jsou významné právě pro filozofii. Vysvětlí nám příčiny vzniku antické filozofie a poskytnou nám přehled hlavních a stěžejních filozofických systémů i jejich představitelů.

Tato skripta ovšem nezůstanou u antické filozofické tradice. Dalším stěžejním myšlenkovým hnutím byla patristika. Během studia tohoto období se seznámíme letmě jak s východní ortodoxní, tak také západní katolickou tradicí. Z tohoto důvodu se budeme věnovat církevnímu otci, který předznamenal další rozvoj západního myšlení a kterým byl Aurelius Augustinus.

Z patristiky se přesuneme do scholastického období a zde, v každém ze tří stadií scholastiky, se seznámíme se základními představiteli západní tradice. Nejvíce místa však bude věnováno Tomáši Akvinskému.

V období renesance a humanismu se budeme věnovat myslitelům, kteří vydláždili cestu moderní vědě. Avšak i estetickému myšlení zde bude věnován prostor, neboť se budeme věnovat Leonardu da Vinci.

Závěr těchto skript je věnován novověké filozofické tradici a pouze několika představitelům. Úplný závěr bude patřit Immanuelu Kantovi, bez kterého si nelze představit současnou kulturu, vědu a vůbec celou západní civilizaci.

Věříme, že toto skriptum podhalí filozofii jako nesmírně zajímavý obor a inspiruje všechny čtenáře k studiu dalších filozofických směrů a představitelů.

1 Ke kořenům evropského myšlení

Cíl kapitoly

Po nastudování této kapitoly byste měli být schopni: odpovědět na otázku, co předcházelo filozofickému myšlení. A dále, jaká jsou zásadní mytologická paradigmatata ve vyprávění o vzniku světa, civilizace a kultury vůbec.

Klíčová slova

Mýtus, kosmogonie, kosmologie,

Čas na prostudování kapitoly

Studium této kapitoly je poměrně náročné zejména pro ty z Vás, kteří dosud nemají žádné znalosti z filozofie či teologie. Ovšem nenechte se tím odradit, neboť pochopením této části se Vám usnadní studium následujících kapitol.

Poví-li se *ad fontes*, tedy ke kořenům, má se na mysli hledání a nalézání původu. Když se tážeme na kořeny našeho myšlení, pak to znamená, že způsob, kterým přemýšlíme, nepokládáme za samozřejmý a už vůbec ne za náhodný. Nýbrž že za to, jak myslíme, za to vděčíme ne samým sobě, ale disciplíně, kterou nazýváme filozofie. Také díky filozofii je společnost, které jsme součástí, taková a ne jiná. I filozofie, kromě jiných vědních disciplín, náboženství, krásného umění, má podíl na tom ohromném hnutí lidské mysli, díky které se pokládáme jako celek za kulturní společnost. Bylo by velikou pošetilostí pokládat to vše, k čemu člověk dospěl, za pouhou souhru náhod. Dějiny filozofie se snaží postihnout a utřídit tento vývoj myšlení chronologickým způsobem. Zároveň se snaží mapovat stěžejní myšlenky, které utvářely a nadále utváří kulturní rámec společnosti.

1.1 Mytická narace

Kde máme hledat kořeny evropské kultury? A vůbec, co je Evropa? A jakou má povahu ona část světa, která je omývána několika moří a jedním oceánem? Na tuto otázku se snažili odpovědět již antičtí filozofové. A nejen oni, tato prastará otázka zajímala etruské mořeplavce, básníky, jako byl Homér, či kněze. Jak se zdá, tato otázka budila od samého vzniku civilizace, nepokoj. V řeckých mýtech se vynořuje problém počátku kultury jako temný věk, plný násilí, ze kterého se v bolestech rodila dnešní civilizace. Řekli jsme – již v náboženských mýtech. Ano, již mýty se snaží interpretovat kulturu. Za příklad může posloužit antický mýtus *Únos Evropy*. V mytické naraci se nám představuje nejen dramatický děj plný násilí. Toto vyprávění poukazuje na fakt, že civilizace, jejíž jsme součástí, nevzniká na evropském kontinentě, nýbrž patrně do Evropy přichází.

Jako místo vzniku civilizace vystupuje v mýtu *Únos Evropy* Kréta. Její kultura přichází z dnešní Palestiny. Ve stejném duchu hovoří i řecký historik Hérodotos, když poukazuje na Krétu jakožto na matku celé pozdější řecké kultury (ZAMAROVSKÝ, V. *Bohové a hrdinové antických bájí*. s. 125n.). Anglický archeolog Evans, jakkoli je dnes jeho teorie jedné časové linie zpochybňována, předpokládá, že matku Evropy jako civilizačního centra, je potřeba vidět na Krétě (ZAMAROVSKÝ, V. *Bohové a hrdinové antických bájí*. s. 125n.). Sir Evans nazval zdejší kulturu mínójskou. Snad na počest jednoho ze synů unesené Evropy, Mínóa.

V mýtickém vyprávění je Evropa dcerou sidonského krále Agenora a jeho manželky Télefassy. Zajímavou se tedy jeví otázka, kde je Sidón? V Kénannu, na břehu Středozemního moře, na západ od dnešního Damašku. Evropa se ráda toulala po rozkvetlých loukách. Tu se před ní zjevil býk, kterým nebyl nikdo jiný než bůh Zeus. Schválně se proměnil v býka, aby takto unikl své žárlivé manželce Héře. Tímto způsobem oklamal dvě ženy najednou. Svou ženu Héru a také mladou Evropu.

Býk se zdál být Europě krotkým. A svým pohledem dával najevo, ať se Evropa na něj posadí a podmaní si ho. Stalo se však něco, co důvěřivá Evropa neočekávala. Býk si podmanil ji, skočil s Europou na hřbetě do moře a začal plavat. Přeplov moře a zastavil se až na Krétě. Zde Evropu znásilnil. Evropa měla dle mytologického vyprávění, tři syny. Mínóa, Rhadamanthya a Sarpédona. Tento mýtus však byl zachycen

a uchován nejenom v ústní či písemné fixované podobě. Byl také znázorněn na antických malbách. Zatím nejstarší objevený mytický výjev pochází ze 7.–6. století před Kristem. Samotný mýtus zachytil v psané podobě ve druhém století před Kristem řecký básník Moschos a po něm římsky básník Ovídius.

Jako velice zajímavý údaj se nám jeví porovnání časové a prostorové uchopení mýtu o Europě v básnické a obrazové podobě. Zjištěný rozdíl je pět staletí. Z toho vyplývá, že ústní tradování tohoto mýtu můžeme posunout do osmého století před Kristem. A dále, mýtus byl rozšířen nejen v antickém Řecku, nýbrž také na africkém kontinentě v Egyptě a také v Malé Asii. A to jak v ústní tradici, tak také na malbách. Z výše uvedeného vynikají dvě skutečnosti:

- mýtus byl znám nejen v Řecku,
- mýtus se ústně tradoval a byl nutně znám před 8. stoletím před Kristem.

Závěrem je tedy možné říci, že lidé, kteří žili na evropském kontinentu, problematizovali vznik své vlastní kultury. Uvědomovali si váhu vlivu Malé Asie a sem umístili kořeny své vlastní kulturnosti. Ačkoli k tomu použili mýtus.

1.2 Mýtus

Co je to mýtus? K čemu slouží? Mýtus je často považován za upadlou formu vypravování, která neozřejmuje pravdu a je taktéž často považována za synonymum k legendě. Zvláště moderní filozofie dala mýtu pejorativní význam. Mýtus, řecky *μυθος* (MYTHOS), je však něčím víc než pouhým vyprávěním. Mýtus samotné vyprávění překračuje. Překračuje příběh, který používá spíše jako nástroj. Ve vyprávění nejde o to, co se říká, nýbrž o to, co je sdělováno. Ono *něco* je v mýtu chápáno jako *smysl* toho, co je. V příběhu o Europě nejde o ženu, která bohovi Diovi porodila tři syny. Jde o něco mnohem podstatnějšího. Totiž o odpověď na otázku, jak došlo k tomu, že se na Krétě a později na celém evropském kontinentu rozšířila civilizace. Tento mýtus nám vypráví nikoliv příběh o ženě, bohu a třech synech. Nikoli. Vypráví nám příběh o tom, jak se to

stalo, že se na evropském kontinentě najednou objevilo písmo, knihy, kultické divadlo. Tento mýtus nám vypráví příběh o migraci kultury.

1.2.1 Kosmogonie

Formou vyprávění každého mýtu je κοσμογονια (KOSMOGONIE). Kosmogonie vypráví o smyslu veškerenstva pomocí příběhů o božstvech. Na otázku, jaký je smysl veškerenstva, odpovídá následujícím způsobem: vše má svůj smysl, řád a hodnotu, neboť to vše, co existuje, vzniklo z vůle bohů. Mýtus odpovídá na otázku smyslu veškerenstva tak, že odpovídá na otázku, kdo stvořil svět a člověka v něm.

Mýtus je nejdříve tradován ústně, později také písemně. Úlohou mýtu nikdy nebylo pouze bavit, ale zároveň vyvolávat u posluchačů θαουμα (THAUMA), tedy údiv. Úlohou mýtu je tedy vyvolat údiv, či dokonce svatý údiv, jenž vede člověka k λατρεία (LATREIA), tedy k posvátné úctě či kultické bohoslužbě. Walter Brugger ve svém slovníku filozofie poukazuje na tři základní funkce mýtu.

Nábožensko-kultická funkce je první možnou klasifikací mýtu. Brugger píše: „Mýtus znamenal původně vyprávění, pověst ze starých časů (mýty o bozích a hrdinech)“ (BRUGGER, W. *Filozofický slovník*. s. 253.). Tento druh mýtu nazveme KOSMOGONICKÝM druhem mýtu, ve kterém jde především o to zprostředkovat člověku smysl jeho bytí z existence božského anebo nadpřirozeného světa. Funkcí mýtu tedy bylo (a dodejme také je) zprostředkovávat smysl. Onen smysl je však vyhledáván v nadpřirozeném světě. Tato poznámka je obzvláště důležitá, pokud chceme vyjádřit příkrý kontrast k filozofii a opodstatnit tak existenci filozofie, jako vědy, jež je LÓGEM.

Mýtus v této rovině již neslouží jako primární zdroj vědění, ale spíše se stává médiem, tedy nosičem smyslu ve formě podobenství. Podobenství je jednou z forem vyprávění, která chce pomocí podobného vysvětlit určitou skutečnost. Známa jsou podobenství Malé Asie, především židovského původu. Jedná se o literární druh hojně zastoupený v evangelijní literatuře. Taková podobenství vypráví Ježíš Kristus. Znamé je podobenství o Lazarovi a boháči anebo o milosrdném samaritánovi. Také filozofická literatura obsahuje řadu podobenství. Nejznámějším mezi nimi je pravděpodobně

Platonovo podobenství o jeskyni. Pomocí podobenství je sdělována zvěst, jejíž sdělnost mýtus přesahuje nejen co do obsahu, ale také co do formy. Brugger píše: „... *později podobenství nebo obraz souvislostí světa či života (jako Platónovy mýty).*“ (BRUGGER, W. *Filozofický slovník*. s. 253.).

Tento druhý druh mýtu nazveme MEDIÁLNÍ či ZPROSTŘEDKUJÍCÍ. Auguste Comte prohlásil mytologické stadium za rané stadium dějin lidstva. Domníval se, že toto stadium je provždy překonáno. Takové tvrzení není zcela pravdivé, neboť mytologie je přítomna v lidské kultuře a my se můžeme s mytologickou interpretací setkat všude a na každém kroku. Horoskopy, věštění budoucnosti a vyhledávání tajemných znamení jsou typickým projevem mytologické interpretace času a místa a dále pak smyslu jedince v prostoru a čase. Zajímavým faktem je, že mytologie prostupuje napříč sociálními vrstvami lidské společnosti. Klasickým paradoxním příkladem je použití smartphonu pro vyhledávání horoskopů. Znamé jsou aplikace pro věštění budoucnosti či vyhledávání horoskopů. Tuto skutečnost můžeme interpretovat pouze tak, že mýtus z lidského myšlení zcela nevytloučíme. Za pravdu nám dává Brugger, který píše: „*Veliký vliv na život a kulturu národů má mýtus jako názorný, obrazný, většinou personifikovaný světový názor a pojetí života, u něhož není obrazné pouze vnějším přirovnáním pojmového, nýbrž tvoří s ním původní neoddělitelnou jednotu, kterou zvláště primitivové nebo dávnověcí lidé prožívali jako samu skutečnost. Podle novějšího pojetí je v podvědomí generací se uskutečňující hromadění souhlasných obrazů, které vyjadřují určité stránky lidské existence v symbolu. Spíše než objasnění slouží duševnímu ovládnutí skutečnosti a zařazení se do ní.*“ (BRUGGER, W. *Filozofický slovník*. s. 253.).

Mýtus tedy již neplní funkci porozumění světu, ale spíše funkci harmonizační, tedy splynutí se světem. Nazveme tedy tuto funkci mýtu jako HARMONIZUJÍCÍ. Tři funkce mýtu se mohou různorodým způsobem prolínat a prostupovat a navzdory racionalizačním snahám, anebo právě díky nim, se s mýtem setkáváme i dnes, a právě dnes.

Tři funkce mýtu:

1. **KOSMOGONICKÝ** – odpovídá na otázky, kdo mě stvořil, kdo stvořil veškerenstvo a koho mám poslouchat.

2. **ZPROSTŘEDKUJÍCÍ** – snaží se pomocí podobenství sdělit jinou pravdu.
3. **HARMONIZUJÍCÍ** – pomáhá jedinci začlenit se do světa a vytváří harmonii mezi člověkem a veškerenstvem, které jej obklopuje.

1.2.2 Interpretace mýtu

Chce tedy mýtus o Evropě říci, jak vzniká Evropa? Pokud bychom mýtus pojali doslovně, neinterpretovali bychom jej, pak bychom mohli říci, jak Evropa vznikla. Jenže dopustili bychom se chyby. Mýtus nepracuje s faktem či fakty. Doslovná interpretace je chybou, která způsobí ještě větší zmatení výsledku, ke kterému chce mýtus dospět. Mýtus přece nesděljuje, jak se to skutečně událo, nýbrž, jaký je smysl toho všeho, co je.

V našem případě však mýtus o Evropě sděluje něco více. Smysl Evropy abstrahuje v samotném vzniku evropské kultury. Evropa je unesena ze své původní vlasti a zmocní se jí někdo úplně jiný, řecky ἕτερος (HETEROS), tedy božstvo Zeus. Evropa se ocitá v úplně jiném – cizím prostředí, jakkoli má svůj původ jinde, na Blízkém východě. Tam jsou její kořeny a s nimi je bytostně spjata. Vždy tedy bude slzet za tím, co ztratila a co bude v jiném hledat. Jako by bylo evropskému kontinentu do vínku dáno bytí, které je mu cizí.

První funkce mýtu odpovídá na otázku určité neukotvenosti evropské kultury. Za kolébku je považována řecká filozofie. Ta však nevzniká v samotném Řecku, nýbrž v řeckých koloniích, v Milétu v Malé Ásii.

Druhá funkce mýtu se snaží sdělit pravdu, evropská kultura nemá svou kulturu sama ze sebe. Přijímá jinou kulturu, Evropa je podmaněna jiným, již kulturním národem.

Třetí funkce mýtu pomáhá člověku smířit se s tímto faktem a hledá harmonii mezi tím, co je bytostně cizí pro tuto zeměpisnou oblast – kulturou východu – a mezi lidmi, kteří již Evropu obývají. Přinejmenším písmo, které se stalo základem latiny a tedy i našeho písma, je potřeba hledat na Krétě. Jakkoli zde Kréta působí pouze jako prostředník, zprostředkovatel mezi písmem semitských národů, jako jsou Židé, a řečtinou, která hlavně po gramatické stránce v atickém nářečí, jež představuje vrchol antické řečtiny, stanoví základ

pozdějších evropských jazyků.

1.2.3 Kosmologie

Svět, tak jak nám je smyslově přístupný, máme potřebu nejen uchopovat, co se týče smyslu existence, ale také pomocí faktů. Fakta jsou však zároveň největší slabinou mýtu. Co nám totiž může mýtus říci o faktech? Možná sdělí jejich smysl ve vztahu k naší existenci. Ale nic více. Zhruba na konci sedmého století a na začátku šestého století před Kristem se setkáváme s krizí, která měla své politické, ekonomické, náboženské a sociální důsledky. Tato krize započala na Blízkém Východě.

Jedním z jejích důsledků byl zrod specifického druhu smýšlení. Krize mýtu čili kosmogonického vyprávění vyvrcholila zrodem filozofie čili kosmologického vyprávění.

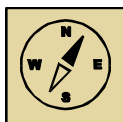
1.3 Od mýtu k logu

V této souvislosti hovoříme o přechodu od mýtu k logu. Řecký termín λογος (LOGOS), můžeme přeložit mnoha způsoby. Nejběžnější způsob překladu do češtiny je *slovo* či *jazyk*. Jedním z mnoha předpokladů vzniku filozofie je právě řeč. Nemáme přitom na mysli jazyk ve smyslu jakéhokoli artikulovaného zvuku, nýbrž jazyk, který si uvědomuje sebe sama a vytváří sám pro sebe strukturu – tedy řeč. Takové předpoklady měla právě antická řečtina. V ní nacházíme rozdělení slova na έπος a ῥημα.

Pokud vyslovujeme tyto názory, jsme si vědomi posledních lingvistických výzkumů učiněných na tomto poli – předmětem lingvistických rozborů může být jakýkoliv přirozený jazyk. Gramatický rozbor se může týkat jakéhokoliv jazyka, neboť jazyk, to není náhodné kumulování slov. „*Když říkám, že text není libovolným nakupením libovolných vět, neplatí to přece výlučně o nějakém určitém jazyce jako osobitost tohoto jazyka.*“ (HŘEBÍČEK, L. *Vyprávění o lingvistických experimentech s textem*. Academia: Praha. 2002, ISBN 80-200-0973-6. s. 10.). Každý jazyk tedy může

být podroben analýze, pro filozofii však ne každý jazyk je vhodným výzkumným „materiálem“. Naše etymologické výzkumy poukazují na časové umístění tohoto fenoménu právě do antického Řecka, kdy jazyk dokázal poprvé sám rozlišit zvukovou a gramatickou stránku. Nezůstal přitom pouze u toho, dokázal zdůraznit i nadjazykovou skutečnost jazyka. A tou je sám rozum. Pozdější úvahy přivedly Aristotela k otázce, co je za fyzickou stránkou světa. Současná lingvistika hovoří o tzv. nadvětných strukturách. Zde si sama neví rady. „*Není důvod pochybovat o tom, že na počátku cesty do vyšších, tj. nadvětných struktur jazyka, stojí člověk úplně ve tmě. O co by se mohl opřít?*“ (HŘEBÍČEK, L. *Vyprávění o lingvistických experimentech s textem*. Academia: Praha. 2002, ISBN 80-200-0973-6. s. 10.). Myslíme si, že pomoci by nám zde mohla etymologie, která poukazuje na samotné začátky myšlení o jazyce, protože bez myšlenkové námahy jazyk není možný. Pro naši práci je velmi důležitý vztah rozumu a jazyka. Je popsán v jednom odstavci v Thayerově lexikonu, v němž vidí autor jako jeden z možných překladů řeckého slova λογος také rozum, latinsky ratio. Zpětný překlad do češtiny umožňuje ovšem další překlady a jedním z nich je odvozenina λογος – a to λογικός (THAYER, J.H. *Greek-English Lexicon of the New Testament*. Hendrickson Publishers: Massachusetts. s. 379.). Řecké slovo λογικός lze překládat následujícím způsobem - rozumný, logický, prozaický a duševní (PRACH, V. *Řecko-český slovník*. Skriptum: Praha. 1993, ISBN 80-85528-22-3, s. 325.). Tolik Prachův slovník. Souček ho překládá - slovní, rozumový, duchovní (SOUČEK, J.B. *Řecko-český slovník k Novému zákonu*. Kalich: Praha. 1997, ISBN 80-7017-025-5, s. 157.). Tento poslední význam se vyskytuje v Novém zákoně. Zatímco Prach vnímá λογικός jako rozumové a také duševní pochody, Souček přidává novozákonní význam. Neskrývá svou fascinaci myšlením, ovšem posouvá význam do oblasti, která pro člověka představuje tajemný svět, a to do oblasti Ducha. Logické myšlení se tak stává něčím, co člověka přesahuje, něčím, čím člověk nemůže úplně disponovat. Novozákonní význam odkrývá zpětně spojení slova s Duchem. Pak se musíme na slovo jako dar dívat ve dvojím významu, jako na dar myšlení a také jako na dar komunikování. Thayerův lexikon překládá slovo λογικός jako rozum v čistě racionálním, logickém smyslu (Reason. THAYER, J.H. *Greek-English Lexicon of the New Testament*. Hendrickson Publishers: Massachusetts. s. 379.), což také koresponduje s latinským ekvivalentem *rationabilis*, který je použit ve Vulgátě (rozumový, rozumu přístupný.). Uvádí i překlad

jako příjemný rozumu (*agreeable* tedy příjemný rozumu či svolný rozumu. THAYER, J.H. Greek-English Lexicon of the New Testament. Hendrickson Publishers: Massachusetts. s. 379.), následování rozumu (THAYER, J.H. Greek-English Lexicon of the New Testament. Hendrickson Publishers: Massachusetts. s. 379.) či rozumný (THAYER, J.H. Greek-English Lexicon of the New Testament. Hendrickson Publishers: Massachusetts. s. 379.). Thayer uvádí příklady použití slova λογικός v Novém zákoně, na kterých ukazuje jeho teologický charakter. Například λατρεία λογική či τό λογικόν γάλα. První příklad pochází z Listu k Římanům, kde apoštol Pavel vyzývá křesťany, aby přinášeli svá těla, mezi jiným, k rozumové liturgii. Druhý příklad je z Petrova prvního listu, z druhé kapitoly druhého verše, kde Petr nabádá k přijímání rozumového mléka k růstu ke spasení. Oba příklady dokládají, že slovo λογικός bylo všeobecně rozšířeno v náboženské oblasti a novozákonní pisatelé ho přebírali, dávajíce mu teologický obsah, který odkazuje k nadlidské skutečnosti rozumového. Skutečnost, že se výraz rozumnost odvozoval ze slovního kořene λογος, nám napovídá, že se za rozumné považovalo jednání ve shodě se slovem. Zde, v novozákonním úzu, se slovem Božím. Novozákonní úzus však nebyl jediným, se kterým se slovo λογος pojilo. Řecká filozofie, zejména v poklasickém, tedy helenistickém období, spojovala λογος s harmonií světa.

Průvodce studiem

Uvedení do problematiky kapitoly. Prostudujte si pečlivě text. Vypíšte si důležité pojmy a všimněte si větných vazeb, ve kterých se dané pojmy vyskytují.

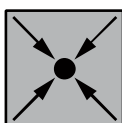
Pojmy k zapamatování

Mýtus, kosmogonie, kosmologie, logos, kosmos.

Shrnutí kapitoly

- V této kapitole jsme se dozvěděli, jakým způsobem se vytvářelo kritické myšlení na kulturním pozadí antického světa. Dozvěděli jsme se, jaké formy myšlení o světě panovaly a jak postupně pomocí kritického myšlení se společnost uvědomovala potřebu nemytologického myšlení.

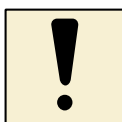
Příklad:

S příchodem filozofie však mytologie zcela neustupuje. Mytické prvky jsou přítomní i moderní společnosti. Mytologické myšlení je stále přítomné ve společnosti. V současnosti se setkáváme s horoskopy v médiích, dokonce i na internetu.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Definujte pojem mýtus.
2. Definujte rozdíl mezi kosmogonií a kosmologií.
3. Vysvětlete pojem logos.

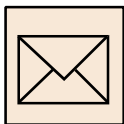
Úkoly k textu

1. Najděte v textu literaturu k řecké mytologii.
2. Vyhledejte z jiných zdrojů podobné mýty.

Otázky k zamyšlení:

1. Jaké formy mytologického myšlení je možné najít v současné kultuře?

Korespondenční úkoly

1. Jaký je rozdíl mezi mytologickým vyprávěním a jinými druhy vyprávění?
2. Jaký je rozdíl mezi vyprávěním a sdělením?
3. Co je to sdělnost textu?

Citovaná a doporučená literatura

BRUGGER, Walter. *Filozofický slovník*. Naše Vojsko: Praha, 2006, ISBN 80-206-0820-6.

ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bohové a hrdinové antických bájí*. Deus: Praha, 2013, ISBN 978-80-87408-26-1.

2 Antická filozofie

Cíl kapitoly

Po nastudování této kapitoly byste měli být schopni: definovat historické období, ve kterém vzniká přírodní filozofie. Dále vymezit antickou filozofii jako celek. Vyjmenovat základní filozofické školy antického světa. Poukázat na důležité myšlenky, které ovlivnily další vývoj filozofie.

Klíčová slova

Přírodní filozofie, antropologický obrat, vrcholná antická filozofie, helenistická filozofie, arché, apeiron, hylé, morfé, idea

Čas na prostudování kapitoly

Čas pro nastudování této kapitoly bude poněkud náročnější. Zaber Vám minimálně tři hodiny.

Antická filozofie je souhrnný název všech filozofických škol, systémů a jednotlivých filozofů. Písemný materiál k tomuto období je však tak rozsáhlý, že se stěží vejde do jedné průměrné městské knihovny (vyjma velikých měst). I stručné sepsání do několika skromných svazků o několika stech stranách, vyžaduje takovou stručnost, že se v konsekvencích jedná o redukcionismus. (Latinský pojem *reductio* doslova znamená zjednodušení, redukcionismus pak pejorativní proces, během kterého dochází vynechání důležitého obsahu v zájmu stručnosti). Není proto v silách představit celkový vývoj filozofie. Použijeme tedy zavedené dělení i zavedený výběr těch nejdůležitějších filozofických systémů.

2.1 Časové rozdělení antické filozofie

Antická filozofie začíná vystoupením miletského filozofa Thaleta a končí uzavřením Platonovy Akademie v Aténách roku 529. Rozpíná se tak od šestého století před Kristem do šestého století po Kristu. Z pohledu dějin filozofie se jedná o nejdéle trvající filozofické období. Nejde o monotematické období. Určitým specifikem je spleť různorodých, často velice protichůdných filozofických směrů. Přesto celému období vládne jak řečtina jako základní jazyk vzdělanců, tak také určitý pohled na svět, který se v dalších obdobích již neopakuje a který je zcela jedinečný.

Řekli jsme, že neexistuje pouze jeden směr, a jedná škola. **Proto rozdělujeme antickou filozofii do tří různorodých podobdobí:**

Od roku 600 do 450 před Kristem předklasická, zvaná také přírodní filozofie.

Od roku 450 do 322 klasická, zvaná také antropocentrická filozofie.

Od roku 322 do 529 poklasická, zvaná také etická filozofie.

Poklasické období se dále dělí na:

Od roku 322 do 150 racionalistické,

Od roku 150 př. Kr. do 200 po Kr. eklektické,

Od roku 200 do 529 mystické.

Názvy dělení nejsou úplně přesné v tom smyslu, že by vystihovaly charakter myšlení daného období. Spíše jde o určité stručné uchopení daných období pro snadnou orientaci.

2.2 Předklasická antická filozofie

Filozofie, tak jak nám to dovoluje tvrdit stav dnešního poznání, vzniká v Malé Asii, v řecké kolonii ve městě Milet. Zde se setkáváme s mysliteli, kteří se snažili nalézt

odpověď na otázku, z čeho vznikl svět a jak vypadal na samém počátku. Tito filozofové chápali původní látku, jakožto živou hmotu ύλη HYLÉ – hmota, ζοη DZOÉ - život (OSUSKÝ, S, Š. 1939, s. 30).

2.2.1 Milétská filozofie

Vznik evropské vědy je úzce spjat se jmény milétských filozofů, působících v ve městě Milet, v iónské oblasti. Proto také tuto školu nazýváme iónskou školou.

Představitelé miletské školy:

Thales asi 624-547 př. Kr.

Anaximandros asi 610-546 př. Kr.

Anaximenés 585-525 př.Kr.

2.2.1.1 *Thales*

Všichni velicí řečtí filozofové se snažili určit prvního filozofa, který vypracoval svou nauku jak po teoretické stránce, tak také ji řádně dokázal zdůvodnit. Ačkoli i Aristoteles se snažil najít někoho, komu by toto prvenství mohlo být přisouzeno, nenašel nikoho jiného, nežli Thalese z Miletu. Jako kupec a politik procestoval za poznáním Blízký východ a také Egypt. Jako matematik a astronom předpověděl zatmění Slunce a jako první změřil pyramidu, aniž by musel po ní šplhat. Připisuje se mu zásluha, že seznámil Řeky s východním, rozumějme babylonským, myšlením. Zde se naučil astronomii. Toto setkání s blízkovýchodní civilizací však znamenalo, že se Thales myšlenkově střetl s nábožensky, ekonomicky, sociálně ale také myšlenkově zcela jinou civilizací. Toto setkání vytvořilo nutnost myšlenkově se vyrovnat se zcela odlišným světem.

Odmítl mýtus jako nástroj na vysvětlení existence světa. Kosmogonické zdůvodnění světa mu nedokázalo zdůvodnit existenci světa. Přestal se tedy ptát, kdo stvořil svět. Namísto toho se začíná ptát, z čeho vznikl svět? Takto položená otázka se radikálně odlišovala od otázek, které kladli jeho současníci. Ti se ptali, které božstvo vytvořilo svět.

Jeho odpověď je následující: „Z vody je vše a vodou vše bude.“ (OSUSKÝ, S.Š. 1939, s. 30.). Voda, v řečtině úďop HYDÓR, je původní látkou a také tvarem světa. Zdůvodnění výběru zde absentuje. Proto se různí historici a filozofové pokoušejí toto vysvětlení doložit. Například: z vody se skládají všechny živé organismy, a proto bez vody není možný život. Najdeme ale také zdůvodnění: voda se neustále pohybuje. A jelikož staří Řekové nedokázali oddělit příčinu pohybu od pohybujícího se tělesa či látky, proto voda. Voda má v sobě život a je neustále v pohybu.

2.2.1.2 Anaximandros

Vliv první filozoficky položené otázky byl tak silný, že další generace, z počátku velice pomalu, začaly klást stejné otázky. Odpovědi se začaly různit. Thalesův žák Anaximandros pocházel také z ionské oblasti, z města Milet. Zemřel zhruba ve stejném období jako jeho učitel.

Do dějin filozofie se zapsal několika důležitými činy. Napsal vůbec první filozofické pojednání v dějinách: Περὶ φύσεως (PERI FYSEOS) čili O přírodě. Dalším jeho významným činem, který ovlivnil filozofii a vůbec celou vědu až do dnešních dnů, bylo hledání αρχή (ARCHÉ), tedy počátku. Pojem ARCHÉ se stál od dob Anaximandra nejen určitým místem a časem vzniku univerza, řecky κοσμος (KOSMOS), zároveň ale také základním principem veškeré existence hmotného světa (TATARKIEWICZ, W. 2002, s. 26.). ARCHÉ můžeme přeložit jako počátek a princip. Tento počátek byl něčím více, ne pouze první chvílí v existenci všech věcí. Neboť to, co existovalo na samém počátku, existovat nepřestalo. Pouze se změnilo do jiné podoby.

Anaximandros také přichází s novým termínem pro prvotní látku. Již to není voda. Je to něco, co sice se může měnit, ale nemůže přestat existovat. Pro pojmenování

této prvotní látky vybral termín *απειρον*(APEIRON), tedy neomezené. Aristoteles citoval Anaximandra: „*APEIRON je počátek věcí. A je to božské, neboť je nesmrtelné, jak tvrdí Anaximandros.*“ (ARISTOTELES, A 15, B3). Apeiron je zároveň symbolem původní jednoty světa. Je základem všech věcí, jevů ve světě. Apeiron se vyznačuje pořádkem, rytmem a pravidelností. Avšak konfrontace této myšlenky s běžnou životní zkušeností přinesla závažný problém.

Pokud vznikl prvotní svět jako harmonický, jak je tedy možné, že svět je plný protivenství a protikladů? Pralátka byla od samého počátku v pohybu. A tak se z ní začalo oddělovat teplé a studené. A dále suché a vlhké. Z teplého se vytvořily vzduch a oheň, z vlhkého země a voda. Myšlenka protikladů hrála v celé antické filozofii významnou úlohu. Anaximandros si uvědomoval protikladnost v přírodě jako problém. Jako příčinu veškerých protikladů označil pohyb. Zároveň však myšlenka protikladů vzešlých z pohybu stála za objevem velice praktických pomůcek, například slunečních hodin. Citát z Diogena : *”Anaximandros jako první vynalezl gnomon a umístil jej na sluneční hodiny ve Spartě, aby ukazovaly slunovrat a rovnodennost, a také vyrobil model nebeské klenby.”* (Diogenes 12 A 1). Anaximandros tvrdil, že nic, co existuje, nezanikne, pouze změní svůj tvar.

2.2.1.3 Anaximenés

Na tuto myšlenku navázal Anaximandrovův žák Anaximenés. Se svým učitelem souhlasil pouze do té míry, že za počátek ARCHÉ všech věcí je možné co do kvantity považovat APEIRON, avšak toto APERION již má svou kvalitu (OSUSKÝ, S.Š. 1939, s. 30.). Uvědomil si totiž, že vše hmotné je zároveň více či méně husté. Pohyb, o kterém hovořil Anaximandros, způsobuje *μανοσις*(MANOSIS), tedy řídnutí a *πυκνοσις*(PYKNOSIS), tedy houstnutí.

Tento jev je možné pozorovat všude kolem, tvrdil Anaximenés. Co je řídké, stoupá vzhůru, co je husté klesá dolů. Této skutečnosti si všiml v souvislosti se vzduchem. Teplý vzduch proudí na horu, studený klesá. Ze zhuštěného vzduchu vzniká voda. Z vody sníh. Proto za kvalitu toho, co je neomezené, považoval *αηρ*(AER) čili vzduch. Vysvětlil takto vznik sněhu, ledu a ledovců.

2.2.1.4 Diogenes z Apollonie

Ačkoli již nepocházel z ionské oblasti, přesto navázal na ionské filozofy. Proto ho řadíme ke stejné myšlenkové škole. Navázal na Anaxiména tím, že považoval za počátek všeho $\alpha\eta\rho$ (AER) čili vzduch. Tuto myšlenku dále rozvinul, avšak mystickým způsobem. Ztotožnil vzduch s rozumnou duší a hlásal názor, že takový vzduch je základem všeho (OSUSKÝ, S.Š. 1939, s. 31.).

Na tuto školu navázal a plodně ji dále rozvinul do jednoho z nejdůležitějších filozofických systémů Herakleitos z Efesu. Jelikož se však jedná o tak významnou postavu, věnujeme mu osobitý přístup a vyčleňujeme zvláštní kapitulu.

2.2.2 Hérakleitos z Efesu

Narodil se v rodině efeské aristokracie roku 540 př. Kr. Traduje se, že měl stát místním vládcem, či dokonce králem (JAKSICOVÁ, V., SUCHÝ, M. 1991, s. 23.). Svého nástupnictví se však vzdal, a to ve prospěch svého mladšího bratra. Jako důvod se uvádí jeho opovrhování lidmi (OSUSKÝ, S.Š. 1939, s. 31.). Zemřel 480 př. Kr.

Je autorem knihy $\Pi\epsilon\rho\iota\ \phi\upsilon\sigma\epsilon\omicron\varsigma$ (PERI FYSEOS) čili O přírodě. Víme však, že jeho dílo se skládalo ze tří traktátů: o kosmologii, politice a teologii. Zachovalo se pouze 130 fragmentů z jeho díla (TATARKIEWICZ, W. 2002, s. 26.). Podstatou jeho učení je jeden ze živlů – oheň. „*Tento svět je stejný pro všechny, nevytvořil ho žádný bůh, takéž ani člověk, ale byl, je a bude; věčně živý oheň spalující se podle míry.*“ (KLEMENT 22 B 30). Navázal na ionské filozofy, avšak za ustanovující princip světa zvolil oheň. Z tohoto věčného ohně vše vychází a také se do ohně navrácí. Používá vertikálních metafor. Proměna ohně směrem dolů vytváří vzduch, ten postupně kondenzuje a ve formě vody padá na zemi. Zde se odpařuje a stoupá nahoru, kde se proměňuje do podoby mraků a ve formě deště se navrácí do věčného ohně. Cesty jsou tedy dvě, ale Herakleitos je chápal jako jednu cestu: „*Cesta nahoru a dolu je jedna a tatáž.*“ (Hippolitos 22 B 60).

Z této cesty a neustálé proměny ohně odvozoval neustálý boj protikladů. Díky boji protikladů přecházejí věci z jednoho stavu do stavu druhého. Pohybují se a mění. Vše tedy plyne a nezůstává stejné. Odtud známe jeho slavnou větu: „*Παντα ρει, παντα χορει*“ (PANTA REI, PANTA CHOREI): Všechno plyne, vše skáče (OSUSKÝ, S.Š. 1939, s. 31.). Toto poznání není deduktivním poznáním, je založeno na empirické zkušenosti se světem.

Z takového závěru je jednoduché říci, že svět je nestálý a neuspořádný. Je to ovšem zdání, neboť ona proměna, ono plynutí je pouhým zdáním nahodilosti a CHAOSU. Svět je pro Herakleita řízen věčným ohněm, který se řídí logem: všeobecným pořádkem věcí. KOSMOS je tedy stabilně uspořádným světovým pořádkem. Ačkoli ve světě probíhá neustálá změna, boj protikladů, nic se zde neděje náhodně. Tuto změnu totiž řídí právě λογος (LOGOS): slovo, rozumné slovo.

Herakleitos vytvořil pro filozofii další důležitý poznatek. Svět je rozumně uspořádaný, a pokud je rozumně uspořádaný, je také rozumu přístupný, a tedy řečí uchopitelný. Pomocí slov tedy člověk dokáže postihnout podstatu světa a rozpoznat řád tohoto světa. Na učení o LOGU navážou další filozofové, jednak Platon, ale také později stoičtí filozofové.

2.2.3 Pythagoras a pythagorejci

Pythagoras se narodil v roce 571 př.Kr. na ostrově ve městě Samos poblíž měst Efes a Milet. Přišel na svět v neklidném období válek mezi Řeky a Peršany. Tato doba nesvědčila uměním, vědám a filozofii. Válka s sebou přinesla zánik ionských filozofických škol. Proto se Pythagoras vydal na cestu. Procestoval Egypt a Mezopotámii, až se nakonec usadil v jedné z řeckých kolonií na západě, v Crotone v Itálii. Zde založil druhou filozofickou řeckou školu, která měla charakter jednak nábožensko-filozofický, jednak matematicko-astronomický (OSUSKÝ, S.Š. 1939, s. 32.). Jako první sám sebe nazývá filozofem, neboť se nepovažuje za moudrého.

Milovník moudrosti či žák moudrosti, to je pravá přednost každého filozofa, který si více uvědomuje kolik toho ještě neví a čemu ještě nerozumí, než to, co ví a v čem se vyzná. Zemřel roku 497 př. Kr. Dodnes se vedou spory, zda přirozenou anebo násilnou smrtí. Jisté však je, že roku 480 byla škola v Crotone násilně zničena kvůli zániku monarchie, které pythagorejci stranili. Přívrženci republiky školu vyplenili a žáci Pythagora se rozptýlili. Učení samo nezaniklo, pouze místo spjaté s Pythagorem přestalo existovat.

Pythagoras nazval sebe sama filozofem. Pojem φιλοσοφος (FILOSOFOS) je možné rozdělit na dvě slova. Na φιλειν (FILEIN) milovat a σοφια (SOFIA), moudrost. Řečtina však zná mnohem více pojmů pro moudrost. Σοφροσυνη (SOFROSYNÉ), první z této dvojice, překládáme jako moudrost, rozvážnost anebo střízlivost; φρονησις (FRONÉISIS), druhé z této dvojice, překládáme jako způsob myšlení, smýšlení, rozumnost či rozvážnost. Pythagoras měl k dispozici trojici slov, vybral si složením čtvrtého zcela odlišnou moudrost, která si uvědomuje nikoliv váhu toho, co člověk již zná. Svým výběrem poukázal na charakter a cíl celé filozofie. Hledal poznání a snažil se o porozumění poznanému. Tyto snahy jej vedly k tomu, že v Crotone založil filozofický spolek, do něhož přijímal i ženy. Jeho autorita však byla bezmezná, i po jeho smrti věta „*on sám to řekl*“ končila veškeré diskuse (JAKSICOVÁ, V., SUCHÝ, M. 1991, s. 18.).

Pythagorova nauka byla dlouhou dobu spjata s naukou o číslech. Z úloмок dnes víme, že se zabýval také náboženstvím „*Říká se, že jednou šel Pythagoras kolem, když tu někdo bil psa; tu pocítil lítost a řekl: „Přestaň a nebij ho, je to duše mého přítele, kterou jsem poznal, když jsem slyšel jeho výti.““* (DIOGENES 21 B 7). Od těchto náboženských přestav vyjdeme, neboť pravděpodobně ty byly prvním problémem, o kterém Pythagoras přemýšlel (TATARKIEWICZ, W. 2002, s. 53.). Pythagoras hlásal učení o reinkarnaci. Tedy nauku o převtělování duší. Vycházel z orfického náboženství, jehož základním rysem bylo uctívání hada (OSUSKÝ, S.Š. 1939, s. 32.). Na tomto základě můžeme složit jeho náboženské představy do jednoho celku (TATARKIEWICZ, W. 2002, s. 54n.):

1. Duše existuje nezávisle na těle,
2. Duše se může spojit s každým tělem,

3. Duše existuje věčně,
4. Tělo pro je duši vězením,
5. Pokud se duše dopustí něčeho zlého, pak se reinkarnuje do nižší bytosti např. zvířete,
6. Život slouží k očištění duše,
7. Kruh reinkarnací lze zpřetrhat tak, že duše bude žít asketicky, zbožně a spravedlivě, tzv. pythagorejským způsobem života.

Setkáváme se tedy s prvním uceleným etickým systémem. V jeho centru stojí snaha o spravedlivý život. Tento spravedlivý život je charakterizován pojmem harmonie. Řecké slovo αρμονια (ARMONIA), lze přeložit českým ekvivalentem pořádek. Tuto harmonii nenacházel Pythagoras ve společnosti ani v člověku. Úlohou člověka je καθαρισ (KATHARIS) čili očištění. Jak tedy Pythagoras dospěl k učení o harmonii?

Z miletské školy si odnesl znalost nauky o věčném ohni. Avšak tento jeden princip mu nepostačuje. Z monizmu filozofického přechází k dualizmu, neboť tvrdí, že jsou nutné principy dva. Na straně jedné je to materiální princip, na straně druhé περας (PERAS) čili hranice, forma či tvar. K látce musí přistupovat něco, co jí dává konkrétní tvar (OSUSKÝ, S.Š. 1939, s. 32.). Látka je pasivní, forma je aktivní, božský princip. Bez formy by se κοσμος (KOSMOS), vše, co existuje, zmítal v chaosu. Jelikož však existuje harmonie, musí zde být přítomen druhý princip, což je forma.

Tyto mystické názory vyjádřil čísly. Řekl: „*Vše je číslo*“. Chtěl tím popsat fakt, že vše se dá vyjádřit čísly. Uspořádaný svět (KOSMOS) je možné vyjádřit číselně. Je-li možné svět vyjádřit číselně, pak to znamená, že svět je vypočitatelný, a tím zároveň i předvídatelný. Této snaze se odborně říká *matematizace světa*. Pythagorejci se snažili svět vyjádřit pomocí čísel. Ten ovšem, má i svůj *ontologický rozměr*.

Jaká je tedy povaha všech věcí, jejichž podstatou je číslo? Číslo chápali pythagorejci jako tvar. Číslo je omezující (rozumějme) vymežující princip všech věcí. Je to PERAS čili hranice, která dává látce pevný tvar. Číslo činí věc určitou, tedy určitelnou a na závěr *poznatelnou*. Základním číslem je číslo 1, které je také božským číslem vyjadřujícím bod. Číslo 2 je přímka, 3 geometrický tvar plochy, 4 těleso.

Součtem čísla jedna až čtyři vzniká dokonalé, a proto posvátné číslo δεκα (DEKA), tedy deset.

Po Pythagorově smrti se škola dělí na dvě části:

- na matematiky,
- na akusmatiky.

Matematici pěstovali a dále rozvíjeli geometrii, matematiku a filozofii, kdežto akusmatici zaměřili své úsilí na náboženskou a mystickou tradici.

2.2.4 Elejská škola

Třetí antická škola tvoří jeden z nejdůležitějších filozofických pilířů, o něž se opíráme i dnes. Vytváří protiváhu ionské empiristické tradici i matematizující tradici pythagorejské školy. Je původním začátkem racionalismu a deduktivní metody. Bez této školy, stejně jako bez předešlých dvou škol, by nebyla myslitelná ani současná filozofie, ani současná věda v podobě, jak je známe. Parmenides napsal: *”Chci Ti tedy říct: a ty poslouchej dobře má slova - a zachovávej je – které cesty zkoumání jsou jediné myslitelné: Jedna, že je a nemůže nebýt, to je cesta přesvědčení, neboť sleduje pravdu. Druhá, že není, a nevyhnutně musí nebýt. Tato cesta – to ti říkám – je celkem nepoznatelná, totiž neexistující nemůžeš ani poznat ani vyslovit, neboť **myšlení a bytí je totéž.**”* (Sextus 28 B 1) Elejskou školu společně s Herakleitovou filozofií pokládáme za dvě stěžejní školy, které se přičinily o vznik nauky o bytí – ontologie. Elea, dnešní Velea, je městečko v jižní Itálii, tehdy byla řeckou kolonií.

Představitelé elejské školy:

Xenofanés, 580 – 490.

Parmenidés z Eley, 510 – 440.

Zenon z Eley, 490 – 430.

Melissos, kolem roku 440.

2.2.4.1 Xenofanés

Xenofanés se stal známým filozofem díky své kritice náboženství. Kritizoval řecké básníky, ačkoli sám básníkem byl, především však Hesioda a Homéra, kteří se podle Xenofana zasloužili o to, že mytologickým způsobem vyložili Řekům náboženství. Také je kritizoval za to, že těmto olympským bohům předali vlastnosti, a tím pádem také chyby lidí. Došlo k tzv. Antropomorfizaci, tedy k polidštění bohů. Známa je jeho kritika polyteismu, mnohobožství. *„Kdyby voli, koně anebo lvy měli ruce a mohli jimi malovat a tvořit díla jako lidé, koně by vytvořili bohy podobné koňům a voli podobné volům a jejich těla by učinili takovými, jaké sami mají.“* (MARTINKA, J. s.90) Pokud však bůh existuje, domnívá se Xenofanés, musí být nutně pouze jeden. A také musí být věčný. Jeden a všude přítomný. *„Ἦν καὶ Παν.“* (OSUSKÝ, S.Š. 1939, s. 35.). Kdyby nebyl jeden, nebylo by ani jedno. Kdyby nebyl věčný, byl by proměnlivý. Takto Xenofanés dospěl k panteismu. Přesvědčení, že bůh a svět je jedno a totéž.

2.2.4.2 Parmenidés z Eleje

Byl žákem velkého kritika náboženství Xenofana. Od něj převzal panteistické přesvědčení a také to, že bůh je věčný a neproměnlivý. Traduje se, že žil velice skromným a příkladným životem. Je autorem díla *Περὶ φύσεως* (PERI FYSEOS), o přírodě. Jedná se o báseň, jež má dvě části. První část představuje cestu pravdy, druhá část cestu zdání. (JAKSICOVÁ, V., SUCHÝ, M. 1991, s. 27.). V této básni putuje mládenec k bohyni, která je zde metaforou pravdy.

Základem jeho učení je nauka o jednom. Jedno je a mnohost není. To jedno je věčné a neproměnlivé. Tato teze je natolik významná, že ovlivnila další vývoj filozofie. Z toho důvodu, že se Parmenidés jako první pokusil uvažovat o jsovcnu a o myšlení jako o tomtéž.

Důsledky takového myšlení byly závažné. Tato teze jej přivedla k velice cennému zjištění. Svět je nedělitelnou jednotou, totalitou toho, co nevzniklo a

nezanikne, co je celé neukončené a co je jediné a co existuje. Nebytí nelze nikterak poznat, a proto bytí je. Parmenidův citát: *”Zůstává tedy pouze jediná zpráva o cestě, že je. Je na ní mnoho znaků; protože existující ani nevzniklo, je celé, jediné, pevné a neukončené. Ani nikdy nebylo, ani nikdy nebude, neboť je nyní, zároveň celé, jedno, souvislé. Neboť jaký původ chceš pro něj najít? Jak a odkud by mělo vyrůstat? Ani nemůžu připustit, abys hovořil anebo myslel, že vzniklo z neexistujícího, neboť není možné ani říci, ani myslet, že není.”* (Sextus 28 B 8).

2.2.4.3 Zenon z Eleje

Parmenidův žák, Zenon, dále rozvíjí jeho myšlenky a stává se jeho apologetou – obráncem a zastáncem. Zenonovým dílem je *Περί φυσικός*. V dějinách filozofie jsou známy jeho aporie, z řeckého slova: *απορεω Η απορία* – bezradnost, úzkost. V přeneseném slova smyslu: **nevědět kudy kam**.

Zenovy aporie jsou důkazy jednoty a neměnnosti bytí. Pomocí aporií dokazoval nemožnost pohybu.

Zenonových aporií bylo původně čtyřicet, do dnešních dnů se dochovalo devět. My si vysvětlíme čtyři základní:

- Dichotomie.
- Achilleos a želva.
- Letící šíp.
- Stadión.

Dichotomie

Dichotomie, z řeckého *διχοτομειν*: rozseknout na dvě části, rozdělit. Ve filozofii doslova dichotomie znamená: rozdělit na dvě skupiny. Předmět, který musí se přemístit z bodu A do bodu B, musí nejdříve překlenout polovinu vzdálenosti z bodu A do bodu A1. Dále pak musí překlenout polovinu vzdálenosti mezi body A a A1, a tedy dostat se do bodu A2, atd.

Achilleus a želva

Rychlost nehraje v teorii pohybu žádnou roli. Nejrychlejší nikdy nemá šanci dostihnout nejpomalejšího. Neboť ten nejrychlejší musí nejdříve vyběhnout z místa A a přiběhnout do místa B1, ze kterého ten nejpomalejší vyběhl. Když se tam ocitne, ten, kterého honí již tam není. Je v místě B2. Takže se situace opakuje. Vyběhne z místa B1 a přiběhne do místa B2. Jenže ten, kterého honí, je již v bodě B3. Atd.

Šíp

Čas není plynulé kontinuum. Skládá se z okamžiků. Pohyb není možný kvůli času, který vlastně ani neexistuje. Letící šíp trvá v určitých chvílích. Neletí.

Stadión

Rychlost pohybujících se předmětů, pokud něco takového existuje, je vždy relativní. Rychlost je potřebné uvážit k rychlosti jiného tělesa. Neexistuje tedy maximální rychlost. Ani rychlost minimální. Neexistuje ani rychlost, neboť neexistuje pohyb.

Jsou tři tělesa A, B a C. První z nich se nepohybuje. Tělesa B a C se pohybují proti sobě po přesně vymezené dráze Y. Zatímco těleso A vidí obě tělesa v pohybu X1, každé ze zbylých dvou vidí to druhé těleso v rychlejším pohybu než těleso A. Tento pohyb nazveme X2, který je rychlejší než pohyb X1. Zatímco pro těleso A oba běžci uběhli stanovenou trasu Y, avšak uběhli oba běžci B a C vzhledem k sobě navzájem pouze polovinu času. Problém, se který se zde setkáváme, je následující. Je možné dělit nedělitelný atom času? (JAKSICOVÁ, V., SUCHÝ, M. 1991, s. 31.).

Zenon se ptá: Jak je možné dělit atom času na dvě poloviny? Aporie je na světě, neboť řecké slovo ατομος (ATOSMO) znamená doslova nedělitelný.

Způsob argumentace Zenona z Eleje, který jsme si nyní představili, způsobil, že jej Aristoteles nazval otcem dialektiky. Τῆς διαλεκτικῆς εὐρετῆς (TÉS DIALEKTIKÉS EURETÉS): ten dialektiky tvůrce. Co to znamená? Wladyslaw Tatarkiwicz říká: *”Zenon je již filozofem typově zcela odlišným. Od svých předchůdců se liší tím, že již nechce objevovat nové pravdy o světě, nýbrž konzervovat (conservatio), bránit (apologia) a dále rozvíjet (progressio) to, co vymysleli jeho předchůdci. Z toho důvodu vymyslel umění vedení sporu – dialektiku.“* (TATARKIEWICZ, W. s. 37.). Zenon

ohlašuje nástup zcela nové generace myslitelů.

2.2.4.4 *Melissos*

Byl Parmenidovým žákem. Vytvořil vlastnosti, které určují bytí. Bytí je:

1. věčné,
2. neukonečné,
3. jedno,
4. neměnné,
5. nepocitující ani bolest ani utrpení.

2.3 Vrcholná antická filozofie

Začíná velikým stěhováním filozofie. Z řeckých provincií a kolonií, ostrovů a měst, ve kterých vznikla, se stěhuje do Atén. Zde nabývá zcela nového, jedinečného charakteru. V Aténách se vyvine do zcela jiné podoby. Do této podoby by ale nikdy nedospěla, kdyby nebylo právě kolonií s ionskou, pythagorejskou a elejskou tradicí. Můžeme dokonce říci, že další generace filozofů se již neobejde bez práce předcházející generace filozofů přírodních. Musí se navíc s nimi vyrovnat kriticky. Prvním velikým hnutím byli sofisté.

2.3.1 Sofisté

O sofistech dlouho převažovalo mínění, které jim vtiskl Platon. Nevyznívalo příliš lichotivě, právě naopak. Sofisté byli představeni jako hádaví, sobečtí učitelé, milující peníze, kteří učili pouze bohaté aténské mládence dialektickému umění. Osuský říká, že je možné rozdělit sofismus na dvě období. V tom prvním se setkáváme s velice

vážnými mysliteli, kteří pracují s problémem noetického relativismu. V tom druhém období se setkáváme spíše s mudrlanty, kteří se za sofisty vydávají (OSUSKÝ, S.Š. 1939, s. 39).

Podrobnější výzkumy však ukazují sofisty nejednoznačným způsobem. Celá škola, pokud ji takto můžeme označit, nebyla zcela jednotná. Nemůžeme ji označit zcela jednoznačně za školu relativizující veškerou etiku a hodnoty. Naopak, jednotný obraz o sofistech nám komplikuje fakt, že se zde objevují zcela odlišné názory. Příkladem nám bude Protagoras a Prodikos z Keosu.

Sofisté:

- Protagoras, 481 – 411,
- Gorgias, 483 – 390,
- Prodikos z Keosu (?),
- Kritias (?).

2.3.1.1 Protagoras

Tento filozof použil Herakleitovo učení, že vše plyne, a také učení Zenona z Eleje, jeho dialektické učení (JAKSICOVÁ, V., SUCHÝ, M. 1991, s. 43.). Zabýval se noetickými otázkami, tedy teorií poznání. Přišel s tvrzením, že o každém problému lze diskutovat a dojít ke dvěma protichůdným soudům. „*Protagoras tvrdí, že o každé věci je možné diskutovat na obě strany, tedy i o tom, zda-li se dá o každé věci diskutovat na obě strany.*“ (SENECA 80 A 20). Přichází tak k poznání, že objektivní poznání není možné. Jemu je připisována věta: „*Παντων χρηματων μετρον ανθρωπος.*“ (PANTON CHREMATON METRON ANTROPOS): Člověk je mírou všech věcí (OSUSKÝ, S.Š. 1939, s. 39).

2.3.1.2 Gorgias

Gorgias byl učitelem rétoriky z Leontín. Dále rozvíjel Protagorovo učení a došel až k noetickému nihilizmu. Logicky odůvodnil nemožnost poznání ve třech krocích:

1. Nic není jisté.
2. Kdyby bylo, mohli bychom to poznat.
3. Kdybychom to mohli poznat, nemohli bychom to vyslovit.

Tyto zásady se staly velice nebezpečnými, když byly přeneseny na pole etiky, náboženství a práva (OSUSKÝ, S.Š. 1939, s. 40).

V oblasti etiky: Neexistuje dobro.

V oblasti náboženství: Neexistuje bůh.

V oblasti práva: Neexistuje spravedlnost.

2.3.1.3 Prodikos z Keosu

Sofista Prodikos z Keosu se narodil roku 465 př.Kr. a zemřel roku 399. Tento filozof řešil především úlohu náboženství pro celkový vývoj celé společnosti. Objevil pozitivní roli náboženství, které vnímá jako iracionální praktiky vedoucí ke správným a eticky vysoce kladným cílům. Jeho dalším velikým přínosem je systematické etické myšlení. O tom, že se systematicky snažil vybudovat etiku, víme od jiného autora, jedná se tedy o informaci z „druhé ruky“.

Ze *Schólii k Aristofanovi* víme, že Prodikos napsal dílo *Hóry* (Scholie k Aristofanovi 84B1.), v němž se věnuje problematice etiky a vypráví příběh o dospívání Herakla v muže. Zlomek tohoto díla se nám zachoval.

2.3.1.4 Kritias

Vyjádřil se velice kriticky k náboženství a to tak, že vzniklo na popud mocných,

aby drželo lid na uzdě. Také se vyjádřil k teorii moci. Řekl, kolik moci – tolik práva (OSUSKÝ, S.Š. 1939, s. 40).

2.3.2 Sokrates

Narodil se v Aténách roku 469 př. Kr. Jeho otcem byl sochař, po něm Sokrates převzal povolání. Jeho matkou byla porodní bába. Přišel na svět v době Periklově vlády, jež se stala zlatým věkem Atén. S ženou Xantipou měl několik dětí. Zanechav svého povolání sochaře, začal rozmlouvat na ulicích Atén s mládeží a sofisty. I to byl důvod, proč jej jeho žena Xantipa nechtěla pouštět z domu. O své děti se moc nestaral, místo nich se chtěl starat o věci veřejné, o Πολις (POLIS), tedy městský stát. Byla proti němu vznesena obžaloba, že zkoumá věci pod zemí i nad zemi, nevěří v bohy, a tím kazí mládež. Byl nad ním vynesena rozsudek smrti. K popravě Sokrata došlo roku 399 př. Kr.

Nezanechal po sobě žádné písemné dílo. O jeho myšlení víme zprostředkovaně z děl jeho žáků Xenofonta a Platona. Čerpalo z něj mnoho různých filozofických proudů, například kynici. Přesto se dá částečně rekonstruovat jeho myšlení na základě výzkumu jeho žáků.

Sokrates své umění nazýval μαιευτική (MAIEUTIKÉ) čili umění porodní báby. Říkával, že tak, jako porodní bába pomáhá dítěti na svět, on pomáhá na svět myšlení. Vycházel z přesvědčení, že lidé žijí pouze v domněnání vědění. Celé zlo člověka spočívá v jeho nevědomosti. Kdyby člověk měl vědění, pak by jistě chtěl to vědění jako dobro uskutečňovat. Během rozprav se sofisty používal tzv. sokratovskou ironii. Ta se skládá z několika kroků:

1. **Zpochybnění všech jistot.** Sokrates zpochybňuje zdánlivé jistoty, na kterých člověk staví vlastní život a společnost svou existenci. Ukazuje tyto jistoty jako *zdání*.
2. **Tvrzení „Vím, že nic nevím“** jako začátek budování trvalých hodnot. Dobro, krása, pravda, spravedlnost. Termíny, které každý člověk používá. Co však doopravdy znamenají? Sokrates přivedl všechny diskutující k závěru, že jedinou jistotou je

skutečnost , že těmto pojmům. doopravdy nerozumí.

Vím, že nic nevím je však počátkem metodického budování životních jistot.

3. Γνοθη σεαυτων (GNOTHI SEAUTON), v překladu poznej sebe sama.

Na rozdíl od sofistů neukončil Sokrates své myšlení v druhém kroku, ve skeptickém sebeutvrzování, že skutečnost nelze poznat. Naopak, začal zde teprve filozoficky pracovat. Sokrates hledal pro každý pojem správný obsah. Používá něžné příklady ze života a zkoumá, zda příklad odpovídá vyřčenému pojmu. Když se řekne spravedlnost, pak Sokrates hledá příklady spravedlnosti a dále je analyzuje.

Na stejném základě vybudoval Sokrates etiku. Vědění, nikoli domněnku, položil jako základ morálního a mravního života člověka. Tvrdil, že tam, kde vládne rozum, tam se duše naplňuje ctností. Kde však vládne nevědomost, tam dochází mravnímu úpadku. Zlo je tedy absencí vědění. To, co ovlivňuje mravní jednání člověka, je poznání.

Daimonion je dalším stěžejním termínem v Sokratově filozofii. V hledání dobra nám pomáhá vnitřní orgán rozumu, δαιμονιον (DAIMONION). Překlad je velice složitý, proto použijeme zavedený výklad vnitřní hlas. Tento vnitřní orgán rozumu, který řídí Sokratova rozhodnutí, mu našeptával, co má činit. A to dokonce i tehdy, když měl podstoupit popravu.

2.3.3 Platon

Jakmile Platon začíná skládat v závěru svého života účty, rozpomíná se na své mládí, uvědomuje si, že vždy šlo a jde pouze o spravedlnost. Jak říká Jan Patočka, uvědomuje si, co „*mu zbylo z mládí ve chvíli, kdy uzavíral své životní účty.*“ (PATOČKA, J. s. 26.). Hledí zpět na svůj život a rozjímá, co bylo a jak bylo. Jeho starostí je, jak se vyrovnat s tím, co po sobě zanechává.

Fridrich Nietzsche řekl, že Platon „*je vzorem aténského urozeného mládí.*“ (PATOČKA, J. s. 26.). Opravdu, Aristokles alias Platon, se narodil ve významné

aristokratické rodině. Mezi nejvýznamnější předky patřil Solón, politik a státník z matčiny strany.

Platonovo urozené mládí však muselo dospívat mezi troskami vznešené demokracie, neboť jednapadesát buřičů uzurpovalo moc a dosadilo vládu třiceti tyranů. Tato nespravedlivá vláda rozvrátila, co mnohá léta budovala aténská polis. Pak přišel moment, ve kterém tito tyraní justičně zavraždili Sokrata, člověka, kterému Platon naslouchal a který byl pro něj vzorem.

Život Platonův je pln tohoto napětí. Dichotomie mezi aristokratickým původem a bídou člověka vyhnaného z Atén, idealistickým filozofem hlásajícím spravedlnost uprostřed bídy upadající demokracie, mužem hledajícím moudrost uprostřed společnosti, které jde pouze o bohatství, moc a nevázanou slast ήδονη (HÉDONÉ), rozkoš, slast. V mnohém připomíná situace Atén čtvrtého století před Kristem dnešní dobu.

Život a studium

Aristokles se narodil roku 427 a zemřel roku 347 př. Kr. Dožil se tedy vysokého věku, za který, jak říkal, vděčí střídmosti a fyzické aktivitě. Prvním učitelem, kterého mu rodina zaplatila, byl Kratylos, který byl zastáncem učení Herakleita z Efesu. Kratylos byl prvním filozofem, jak dosvědčuje Aristoteles, se kterým se Platon setkal. Diogenes Laertius (LAERTIUS, D. III,6.) však tvrdí, že jeho prvním učitelem byl Sokrates a že Kratylos Platona vedl dále v jeho studiu (*And from henceforth, as they say, being now twenty years old, he became a pupil of Socrates. And when he was gone, he attached himself to Cratylus, the disciple of Heraclitus, and to Hermogenes, who had adopted the principles of Parmenides.*) (LAERTIUS, D. III,6.). Během cest Platon také naslouchal pythagorejčům – aritmetikům.

To, co ale víme je fakt, že Platon po setkání se Sokratem zcela propadl filozofii, nikoli Herakleitově. Neboť Kratylos hlásá: *„Nemožnost vyřknout něco nejsoucího (nepravdy), věřil v přírodní správnost slov ONOMATON ORTHOTHIS kategorie rovnosti, předčil Herakleita v nauce o proměnlivosti věcí a nemožnosti vyjádřit tuto měnlivost; je toho málo, a ještě je v tom spor, který je těžko rozřešit – neboť jak sloučit myšlenku, že každý výraz něco znamená, a nauku, podle níž žádný výraz ve vlastním*

smyslu neexistuje? Ale paradoxní nauka to je a náleží k prostředí virtuozity a paradoxů, z něhož se vynořuje Sokrates jako žulová postava z mlh.“(PATOČKA, J. Platon. Přednášky z antické filozofie, s. 26.).

Na základě všech kritických sporů a toho, co vyčteme ze samotného Platona, si však dovoluujeme soudit, že prvním byl Kratylos a po něm přichází Sokrates. Neboť Platon v Apologii Sokratově již neváhá tvrdit to, co od Sokrata přejal. Že totiž dobrý život je z poznání. Je-li poznání, pak také jsou pojmy, které postihují tu část reality, která je jistá. V tomto díle již vidíme Platona ovlivněného Sokratem. Tohoto vlivu se Platon snaží oprostít nikoli kvůli Kratylovi, nýbrž ve jménu své vlastní teorie.

Charakter jeho díla

Většina je psána ve formě dialogů. Hlavní postavou je Sokrates, který reprezentuje Platonovy názory. Partnery jsou filozofové, politici a umělci.

Období

Jeho díla můžeme rozdělit do tří období:

První, tzv. sokratovské období, ve kterém napsal například Obranu Sokratovu, Laches a Eutyfron.

Druhé, tzv. mužné období, ve kterém napsal Polis, Symposion.

Třetí, charakteristické revizí idejí: Prava, Sifistes, Timaios.

První, tzv. sokratovské období je charakterizováno velikým vlivem Sokrata. Převládají etická témata. Platon je přesvědčen o pojmové neměnné skutečnosti.

Druhé, tzv. mužné období. V tomto období vytvořil Platon učení o idejích,

Třetí: revize učení o idejích. Je to nesmírně kritické období. Platon zde podrobuje kritice sebe sama.

Kromě těchto spisů existuje poměrně rozsáhlé dílo v podobě dopisů. O jejich pravosti se dodnes diskutuje. Norbert Blössner však říká: *”Za nepravé lze považovat*

všechny dopisy s výjimkou VI. - VIII. Dopisu.” (BLÖSSNER, N. s).

Východiskem Platonova myšlení je hledání možnosti poznat svět. Platon se neptal na to, co si lidé o světě myslí. Ptal se na to, jaký svět je. Proto Platon přijímá několik teorií a nauk, které vytvořily generace filozofů před ním. Tedy Herakleitovou myšlenku o nestálosti světa, založené na empirické zkušenosti, a Parmenidovou nauku o neměnnosti pojmového myšlení.

Smysly nám říkají, že tento svět není stálý. Neustále v něm probíhá proces, který vede k jeho proměně. Tuto myšlenku přejal Platon od Herakleita. Co je však stejné, to jsou pojmy. Tuto myšlenku přejal Platon od Parmenida. Platon řekl, že pojmový svět předchází tomu smyslovému. Tak se zrodila jeho nauka o idejích.

Náš smysly vnímatelný svět existuje jenom do té míry, pokud věci mají účast (participují), anebo jak nejčastěji uvádí, pokud jsou napodobeninami ideálních jsoacen – idejí.

Tento svět je pochopitelný jen na základě poznání světa ideálního – v něm viděl Platon jedinou záruku poznání a na tomto vystavěl celý svůj idealistický filozofický systém.

Existují dvě skutečnosti:

Ideje, jež jsou stálé, a smyslová, jež je proměnlivá.

Svět idejí zahrnuje úplně všechno:

Věci, vlastnosti věcí, vztahy a propojení mezi věcmi, každou činnost.

Idea má trojí charakter:

Ontologický: je prototypem, pravzorem, modelem, stálým a neměnným pojmem podstaty věcí.

Teleologický: je ideou účelného pořádku částí obsažených ve věci jako celku.

Logický: je všeobecným pojmem, pomocí kterého se poznávají věci, a zavádí se tak pořádek do chaosu smyslového světa.

Ideje jsou druhové i rodové. To znamená oddělené od jednotlivin a pokládáné za samostatnou realitu, která je ”skutečnější” než samotná jednotlivina. Nejsou výtvořem člověka, nýbrž člověku slouží jako existující všeobecný vzor.

Příklad lavice

Idea lavice je to, co je lavice, nezávisle na tom, jak se nám každá jednotlivá lavice smyslově jeví.

Tedy, idea vyjadřuje podstatu věcí.

Prvotní je pro Platona svět idejí, kdežto svět hmotných, smyslově vnímatelných věcí je odvozen – jedná se o tzv. objektivní idealismus. Platon učil: *Universalia ante res*, tedy ideje jako podstaty věcí jsou mimo věci.

Všechny ideje jsou hierarchicky poskládaný, ve světě idejí vládne pořádek. První a ustanovující ideou všech idejí je idea dobra.

2.3.4 Aristoteles

Narodil ve Stageiře v Makedonii roku 384 př. Kr. Jeho otec byl lékařem na dvoře makedonského krále Filipa. Aristoteles patřil mezi nejvýznamnější žáky Platonovy Akademie. Mezi jeho žáky patřil Alexander Makedonský, zvaný Velký. Zemřel roku 322 př. Kr.

Život

Prožil velice bouřlivý a rozmanitý život. Přišel na svět na královském dvoře – jeho otec Nikomachos, byl lékařem Filipa Makedonského. V patnácti letech osiřel a odešel do Athén. Rodina si přála, aby zůstal věrný povolání svého otce. Proto odešel studovat lékařství. Do Athén došel, k lékařství však nikoli. Setkal se s Platonem a stejně tak jako setkání se Sokratem ovlivnilo a změnilo život mladého Aristokla, setkání s Platonem změnilo život Aristotelovi.

Studium a práce

Platonovou Akademií skončil, avšak se nestal Platonovým nástupcem. Když Platonovo místo převzal Σπευσίππος (SPEUSIPPOS) odešel Aristoteles z Akademie a založil Λυκείον (LYKEION), lyceum. Této škole se také říká peripatetická. Z řeckého

περιπατων (PERIPATON), doslova chodit dokola. Po smrti Alexandra Makedonského se Atény proti Makedonii vzbouřily, a proto Aristoteles roku 323 utíká do Chalkis, kde roku 322 umírá.

Dílo

Dělí se taktéž do tří skupin:

1. Díla napsaná dialogickou formou, evidentní vliv Platona.
2. Díla politická.
3. Díla systematická, které se dělí do pěti částí.
4. Měli bychom mít jeho lékařské dílo, to se však nezachovalo.

Dialogická díla:

Eudemos, Sofistes, Politikos, Protreptikos. Ze všech se nám zachovaly pouze úryvky.

Politické dílo:

Ústava Atén.

Systematické dílo:

Má pět částí:

1. Organon – logické spisy (Kategorie, První a druhé analytiky, Topiky).
2. Fyzikální spisy (Fyzika, O nebi).
3. Psychologické spisy (O duši).
4. Biologické spisy (O vzniku zvířat).
5. Filozofické spisy (Metafyzika, Etika Nikomachova, Etika Eudémova, Politika, Rétorika a Poetika).

Terminologie

Mezi stěžejní termíny Aristotelovy filozofie patří: látka, forma, akt, možnost, kategorie.

Aristoteles nepřijal Platonův názor, že ideje jsou mimo věci. Naopak, hlásal imanentní nauku *Universalialia in rebus*. Pojmy jsou ve věcech. Musel však své učení vyložit a učinil tak ve spise *Látka ύλη* (HYLÉ), kterou do latiny překládáme pojmem *substantia*.

Skutečnost, se kterou se empiricky setkáváme, je látka. Odpovídá na otázku: z čeho daná věc je? (OSUSKÝ, S.Š. 1993, s. 56). Ta však nepostačuje k tomu, aby nám vysvětlila různorodost věcí. Proto látka potřebuje formu. Forma μορφη (MORFÉ), dává látce tvar, a tím jí dopomáhá ke skutečnosti tak, jak ji známe. Odpovídá na otázku: co daná věc je? (OSUSKÝ, S.Š. 1993, s. 56).

Látka je bez formy, má jen potentia, tedy možnost uskutečnění. Toto uskutečnění nastane tehdy, když se látka setká s formou. Látka klade formě odpor. Uskutečnění *materia prima* tedy prvotní látky v určité formě se nazývá aktem. Ze vzájemného působení látky a formy vzniká pohyb. *Materia prima* obsahuje všechny možnosti formy. Jinak řečeno, v látce jsou obsaženy všechny formy, sice pasivně, ale přece. Aktivní možnost představuje čtyři příčiny výskytu jsoucna. Aristoteles uvádí příklad mramoru a sochaře. V mramoru jsou potenciálně obsažené veškeré možné tvary. Když sochař dokončí své dílo, přijímá onen beztvárný kus mramoru tvar.

Čtyři příčiny výskytu jsoucna:

1. Causa prima: causa materialis – látka.

Hlína, železo, zlato.

2. Causa secunda: causa formalis – forma.

Hrníček, meč, šperk.

3. Causa tertia: causa efficiens – příčina.

Hrnčář, kovář, zlatník.

4. Causa kvarta: causa finalis – účel.

Nádoba k pití, zbraň, náboženský předmět či společenský šperk.

Existuje deset Aristotelových kategorií:

Podstata (substantia), kvalita, kvantita, relace (vztah), místo, čas, poloha, vlastnění, činnost, pasivita (trpnost).

Problém prvního pohybu

Z látky a formy a vzájemného působení vzniká pohyb. Je-li ale pohybující a pohybované, pak zde nutně musí být prvotní příčina pohybu. Ta musí být v samotné formě, která pohybuje látkou, a musí také být dokonalá. První nehybný hybatel všeho

pohybujícího se.

Aristotelův Bůh je první dokonalou formou, která je také příčinou všeho.

Politická filozofie

Člověk je Ζοων πολιτικον (DZOON POLITIKON), bytost politická. Aby mohl člověk žít v polis, pak musí splňovat dvě kritéria: musí být spravedlivý a ctnostný.

Druhy vlády:

Ideál:

Monarchie – vláda jednotlivce.

Aristokracie – vláda několika.

Politeia – vláda mnoha.

Zvrhlá forma vlády:

Tyranie – zvrhlá forma vlády jednotlivce.

Oligarchie – zvrhla forma vlády několika.

Demokracie – zvrhlá forma vlády všech.

2.4 Poklasická antická filozofie

Ještě za života Aristotela vzniká mnoho dalších filozofických směrů. Mezi ty nevlivnější řadíme epikureismus a stoicismus. Proto se právě jim budeme nyní věnovat.

2.4.1 Epikureismus

Život Epikura je možné datovat mezi léta 341 – 270 př. Kr. Přišel do Atén z ostrova Samos a zde koupil dům se zahradou, která získala později jeho jméno – Epikurova zahrada. Byl žákem Nusifana, a tedy zastával Demokritův materialismus. Ačkoli mnoho myšlenek přejal právě od Demokrita, přesto vybudoval svou vlastní nauku. Nazýváme ji hédonismem, z řeckého slova ήδονη (HÉDONÉ), což v překladu znamená rozkoš či slast. V Epikurově filozofii tedy převládá etika.

Jeho dílo se nám zachovalo ve zlomcích Diogena Lartského, který žil ve třetím

století po Kristu. O Epikurově díle se zmiňují i jiní filozofové a vzpomínají na čtyřicet jeho děl. Nám se zachovaly pouze zlomky a úryvky jeho děl. Především se dochovaly tři dopisy:

- Menoikeovi,
- Herodotovi,
- Pythoklovi.

Z těchto dopisů získáváme ucelený přehled o jeho názorech na etiku. Analyzuje v nich obecný názor na smrt, strach a život po smrti. Kritizuje ty, kteří se bojí smrti. Poukazuje, že je nelogické bát se něčeho, co není. Velice zajímavým tvrzením je věta: „*A tak nejhroznější ze zel smrt se nás netýká. Neboť když jsme tu my, není zde smrt, a když už je tu smrt, nejsme zde my.*“ (EPIKUROSOV, *Dopis Menoikeovi*). Kritizuje proto všechny, kteří se snaží žít asketickým životem. Neboť pokud žijeme, máme se snažit zabezpečit dobrý život. Protože: „*starost o dobrý život, je zároveň starost o dobrou smrt.*“ (EPIKUROSOV, *Dopis Menoikeovi*). Tím způsobem ospravedlnil umírněný hédonismus.

2.4.2 Stoická filozofie

Název stoická filozofická škola vznikl kolem roku 300 př. Kr. tak, že zakladatel této školy Zenon z Kitia začal přednášet svou nauku v pestrém sloupořadí v Aténách, zvaném *στοα ποικίλη* (STOA POIKILÉ). Založil takto filozofický směr, který přetrval téměř pět staletí.

Stoickou školu dělíme na tři období:

- Starší stoicismus od 300 př. Kr. do 100 př. Kr.
- Střední stoicismus od roku 100 př. Kr. do 50 př. Kr.
- Mladší stoicismus, zvaný také římský stoicismus, od roku 200 po Kr.

Představitelé této školy

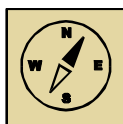
Ve starším stoicismu se setkáváme se zakladatelem Zenonem z Kitia a dále s Kleantem

a Chrisippem.

Ve středním stoicismu se setkáváme s Panaitiem, Poseidonioseem a Musoniem Rufem.

V mladším stoicismu se setkáváme s římskými filozofy, jako byli Cicero, Seneca, Epiktetos a Markus Aurelius

Mezi hlavní nauky stoicismu patřila etika. Stoická etika pokládá za životní cíl blaženost. Vychází z představy celosvětové duše, součástí které jsou partikulární lidské duše. Blaženost člověka je v uchování této duše. Lépe řečeno, život ve shodě s přirozeností duše. To znamená žít tak, jak se dá, přijmout vše tak, jak je. Prostředkem je tedy *αταραξία* (ATARAXIA), duševní klid.

Průvodce studiem

V této kapitole se setkáváme s prvními představiteli antické filozofie. Seznámili jsme se se vznikem prvních filozofických škol. Rozdělili jsme systematicky období antické filozofie do tří období a charakterizovali hlavní představitelé i jejich myšlení.

Pojmy k zapamatování

Přírodní filozofie, antropologický obrat, vrcholná antická filozofie, helenistická filozofie, arché, apeiron, hylé, morfé, idea

Shrnutí kapitoly

Po období mytologickém přichází ke slovu kritické myšlení ve formě filozofie. Antická filozofie začíná v šestém století před Kristem a končí v šestém století po Kristu. Dělí se na období přírodní filozofie, vrcholné filozofie a helénistické filozofie. Každé z těchto období má své školy i představitelé.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Vysvětlete pojem filozofie.
2. Vyjmenujte filozofa, který poprvé použil tento pojem na své vlastní myšlení.
3. Která filozofická škola je pokládána za první?
4. Vypište všechny filozofy, kteří do ní patří.

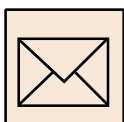
Úkoly k textu

1. Napište čtyři Zenonovy aporie.
2. Vysvětlete je.
3. Vysvětlete smysl pythagorejských čísel od jedna do čtyř.

Otázky k zamyšlení:

1. Proč Sokrates přijal trest smrti, ačkoli věděl, že je nespravedlivý?
2. Proč se nemáme dle Epikura bát smrti?

Korespondenční úkoly

1. Vysvětlete vznik Platonovy nauky o idejích.
2. Vysvětlete rozdíl mezi epikureismem a stoicismem.
3. Jaké jsou hlavní aspekty Aristotelovy filozofie.

Citovaná a doporučená literatura

JAKSICOVÁ, VLASTA; SUCHÝ, MICHAL. *Malá antológia z diel filozofov. sv. I.*
SPN: Bratislava, 1991, ISBN 80-08-00487-8.

KICZKO, L., MARCELLI, M., WALDSCHÜTZ, E., ZIGO, M. *Dejiny filozofie*.

LIESSMANN, K., ZENATY, G. *O myšlení. Úvod do filozofie*. Olomouc: Votobia, 1994, ISBN 80-85619-94-6.

OSUSKÝ, SAMUEL ŠTEFAN. *Prvé slovenské dejiny filozofie*. Tranoscius: Liptovský Mikuláš, 1939.

PATOČKA, JAN. *Platon. Přednášky z antické filozofie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1991, ISBN 80-04-25609-0.

3 Patristická a středověká filozofie

Cíl kapitoly

Po nastudování této kapitoly byste měli být schopni: určit zásadní rozdíly mezi antickou a scholastickou filozofií. Dále, by jste měli být schopni vyjmenovat tři základní období scholastické filozofie a charakterizovat tato období.

Klíčová slova

Patristika, scholastika, alegorie, universalie, renesance, humanismus, heliocentrismus, geocentrismus.

Čas na prostudování kapitoly

Studium této kapitoly Vám zabere minimálně tři hodiny.

Ačkoli patristická filozofie se odlišuje od filozofie antické tím, že vyrůstá ze základů křesťanského náboženství, historicky se překrývá s helenistickým obdobím antické filozofie. Končí, alespoň na západě, v šestém století po Kristu. Jméno patristika pochází z řečtiny, a to ze slova *πατερ* (PATER) čili otec. Jednalo se o nauku převážně biskupů, kněží a poustevníků, kteří evangelijní zvěst Krista přetavili do podoby přijatelné pro tehdejší kulturu.

Ačkoli se jednalo o římské impérium, ve kterém byla úřední řečí latina, byla filozofická díla a také literární klenoty stále čtena v řečtině. Charakter tehdejší společnosti stále ještě ovlivňovala řecká filozofie a řecké filozofické školy stále hrály prim ve vzdělání. Proto mladé křesťanství, v té době považované ještě za jednu z židovských sekt, chtějíc být církví univerzální – *καθολικη εκλήσια* (KATHOLIKÉ EKLÉSIA) všeobecná církev, muselo vstoupit do filozofického světa antiky. Pravda, učinilo tak pro mnohé až příliš synkretistickým způsobem. (Synkretismus – nekritické přijímání a spojování různých, i protichůdných názorů).

Avšak to, co vzešlo z tohoto spojení – Kristova evangelia a některých prvků

antické filozofie (z počátků Platonovy filozofie, později také Aristotela) - radikálním způsobem ovlivnilo další směřování západní civilizace. Východní, tedy pravoslavná církev, se ubírala poněkud jiným směrem, zvláště po roce 1054, kdy došlo k rozdělení na východní a západní církev. Počátky však byly stejné. Vše totiž začalo v Jeruzalémě kolem roku 30, kdy byl za místodržícího Pontia Pilata ukřižován rabbi - učitel JEHOŠUA MINAZARET (Ježíš Nazaretský). Jeho učedníci – αποστολλοι (APOSTOLLOI), doslova vyslaní, apoštolové, začali hlásat že jej Bůh vzkřísil z mrtvých.

Tuto zvěst εουαγγελιον (EUANGELION), evangelium, doslova radostná zpráva o vítězství (nad smrtí a hříchem), hlásali nejdříve v Jeruzalémě a pak se rozešli do celého tehdy známého světa a zakládali církevní farnosti. Každý z apoštolů shromáždil několik svých žáků, které pak vyučoval. Tyto žáky apoštolů nazýváme krátce apoštolskými otci. Mezi nejznámější patří Klemens Alexandrijský.

Další generace kněží a biskupů, kteří měli veliký vliv na utváření křesťanství, nazýváme církevními otci. Mezi nejvýznamnější v západní tradici patří sv. Aurelius Augustinus. Tímto církevním otcem zároveň na západě končí období patristiky a začíná období scholastiky.

3.1 Patristická filozofie

Patristickou filozofii dělíme na

- období apologetů, tedy obránců víry (Justýn Mučedník, Klemens Alexandrijský),
- období třídění a ustalování základních církevních dogmat.

Toto rozdělení je pouze pomocné. Poukazuje spíše na charakter období, ve kterém křesťanství vyrůstalo od pronásledování k organizaci, která později získala politický, ekonomický, právní a vojenský vliv. Tedy zhruba od roku 49, prvního církevního koncilu v Jeruzalémě, až po rok 313. Následovalo druhé období, charakterizované ekumenickými koncily od roku 313 do roku 480, kdy se narodil Boethius, kterého již pokládáme za scholastického myslitele.

3.1.1 Aurelius Augustinus

Povídá se, že kdo se chvástá, že přečetl všechna Augustinova díla, lže. Neboť není v silách člověka přečíst všechna díla Aurelia Augustina. Zajisté, poněkud přehnané tvrzení, pocházející z konce pátého století, naráží spíše na problém, že většina Aureliových spisů byla pro tehdejší křesťany příliš náročná. V Aureliově osobě se spojují výborná znalost gramatiky s výbornou stylistikou, výtečná znalost Písma svatého s nadprůměrnou znalostí antických filozofů, především pak Platona. To činí z četby jeho spisů nesnadný úkol, na který je důležité se řádně vybavit. To znamená podstoupit stejné trápení, které podstoupil Aurelius, a začít pořádně studovat.

Aurelius započal svá studia v Tagaste, v severní Africe, kde roku 354 přišel na svět. Jeho matka Monica pocházela z Numídie, což dá hádat tmavou barvu kůže také Augustina (na rozdíl od moderních obrazů). Byla křesťankou na rozdíl od Aurelioova otce. Aurelius z počátku spíše zastával názory svého pohanského otce. A když odešel z Tagaste studovat do Říma, užíval života, jak jen mohl se vším, co k radostem života patří. V Miláně se setkal s církevním otce sv. Ambrožem, od kterého přijal křest svatý. Zemřel v roce 430 v Hippo Regio již jako biskup.

Jeho dílo je skutečně velice rozsáhlé. Vyberme dvě - první, které pokládáme za nejznámější, druhé, které pokládáme za nejdůležitější.

První je Confessiones čili Vyznání. Autobiografické dílo Aurelioovo, ve kterém se nachází slavné pojednání o čase. V této knize se také nachází slavná věta: „*Nepokojné je srdce naše, dokud nespočine v Tobě, o Bože.*“ (AUGUSTINUS, A. Vyznání.).

Druhé je De civitate Dei čili o Obci Boží. Jedná se o apologické dílo, ve kterém Augustinus brání křesťanství z nařčení, že může za pád Říma.

3.2 Od scholastiky po novověk

Na ruinách římského impéria, jenž padlo roku 476 v době přívalu barbarských kmenů, zavládla nad Evropou doba temna, jenž měla trvání zhruba tři staletí. Z historického období se jedná o stav, ve kterém není jasné, kdo spravuje stát. K

intelektuálnímu temnu přispělo v šestém století uzavření platónské akademie. Tím pokládáme období antické filozofie za ukončené. Jakkoli ještě zbývá připomenout patristiku, kterou na západě uzavírá svatý Augustin. Patristika na východě, především v Sýrii a v dnešním Turecku, přetrvává až do osmého století.

3.2.1 Charakter scholastické filozofie

Na západě Evropy se po rozpadu klasických antických systémů a po smrti Augustina, objevují myslitelé, zpočátku velice zřídká, kteří se svým charakterem odklánějí od předchozích myslitelů. Nezapadají do žádné z předchozích škol. Charakterem svého myšlení spíše tvoří nové myšlenkové hnutí. Nábožensky patří do křesťanství, avšak již to nejsou klasičtí církevní otcové, kteří křesťanskou víru:

- brání,
- budují dogmata,
- či systematizují nauku církve.

Jsou to myslitelé, kteří rozvíjejí křesťanství v podmínkách nového uspořádání světa.

Ačkoli vynikají v řečtině a latině, to přesto nejsou typičtí řečtí filozofové. Tyto myslitele nazýváme *Doctores scholastici*. Název je odvozen z klášterního zátiší, neboť právě zde, v kláštorech se nejdříve konzervuje (z latinského *conservatio* – tedy uchovat v původním tvaru) a pak rozvíjí veškeré středověké myšlení, než na scénu vstoupí univerzity. „Názov *scholastika* je odvodený z názvu *doctores scholastici*. *Toto označenie dávali kláštorným i dvorným učiteľom, neskôr učiteľom katedrálnych vysokých škôl.*“ (Ondrejovič, D. 1996, s. 33)

Scholastická filozofie je nejdříve pěstována v kláštorech, později přechází do univerzitního prostředí. První univerzita vznikla v Boloni v roce 1088. V českých zemích je Karlova Univerzita založena roku 1348. Z toho vyplývá, že první scholastičtí filozofové jsou buďto mnichy, anebo přímo teology či dokonce obojími.

3.2.2 3.2.2 Raně scholastická filozofie

3.2.2.1 Boethius

Anicius Manlinus Severinus Boethius se narodil roku 480. Vyrůstal v křesťanském prostředí za vlády Theodorika. Ke studiu jej poslali do Athén, kde studoval filozofii a skvěle se naučil řečtině. Ovládal tedy dva jazyky. Oba tyto jazyky, pro filozofii nutné, mu pomohly nahlédnout do tehdy již zapomenuté antické filozofie. Seznámil se s učením Platona, Aristotela a stoiků.

Po návratu do Říma v roce 510 obdržel politickou hodnost prokonzula. Avšak dostal se do velikých těžkostí, byl zatčen a nakonec za velezradu roku 524 popraven. Obvinění, jak se ukázalo, nebylo pravdivé. Byl vězněn v Pávii a ve vězení napsal své nejslavnější dílo *De consolazione philosophie*. Svou *Útěchu z filozofie*.

Byl zaujat myšlenkou nové filozofie, kterou vypracoval a která nese alegorické znaky. Co je to alegorie? Z řečtiny: *ALLA AGOREUEI*, doslova podle jiného. Je to umění řeči vyvozovat něco z něčeho jiného. V antické rétorice se jednalo o řečnickou figuru, která používala metaforu k objasnění určitého problému. Ve středověku se alegorie stala hermeneutickým uměním interpretace důležitých jak filozofických, tak také náboženských textů, například Písma svatého. Pomocí metafory, analogie a dalších řečnických figur se interpretace Písma svatého stala uměním, které od té doby trvá až po dnešní den.

Boethius líčí Filozofii, která k němu přichází podobě vznešené dámy s pronikavým pohledem. Tato dáma má mnohé alegorické znaky. Předně, nelze určit její věk. A dále, její pohled je velice pronikavý. Tím Boethius vyjádřil dvě skutečnosti. Filozofie svým pronikavým a velice neúprosným tázáním se stává tak silnou, že před ní musí každý člověk kapitulovat. A druhá myšlenka, kterou takto alegoricky vyjádřil, je, že filozofie je věčná. Tak vzniká idea *Philosophia perennis*. Věčná filozofie.

Oblečení, kterým se tato dáma přioděla, je takéž alegorické. Na tomto odění jsou dvě litery či dvě písmena.

F: symbol praktické filozofie,

T: symbol teoretické filozofie.

Je zde ještě další alegorie. A to samotná dáma. Žena, v tomto příběhu znamená, že filozofie jakožto žena má svůj půvab, proto, že tolik mužů pro ni ztratilo hlavu

propadnuvší jejímu kouzlu.

Nauka

Boethius hledal ve všeobecné atmosféře rozkladu a zániku jednoho světa a pomalého rození světa nového řád. Zjistil snad až ve vězení, že život sebou nenese mnoho radosti. Spíše přináší bolest a strast. Otázkou tedy bylo, jak se této strasti zbavit.

Přichází tedy s myšlenkou lásky k moudrosti, kterou na rozdíl od Pythagora chápe zcela technickým způsobem. Moudrost, sofia, chápal jako něco, co existuje samo o sobě a co dává vzniknout všem věcem. Z toho vyplývá, že ten, kdo miluje moudrost, miluje současně také příčinu všech věcí.

Výklad moudrosti

Boethiovo pojetí moudrostí vykazuje nápadné rysy se židovským myšlením. Pokud Boethius alegoricky vykládá moudrost jako vznešenou dámu, pak je tento obraz hojně užívaným piktogramem v TENAK. TENACH je vlastní židovský název knihy, která je v křesťanství známou pod názvem Starý zákon. Užíváme spíše originálu. TENAK je složeninou počátečních písmen: TORA, NEVIÍM a KETUVIM. Tedy Zákona, Proroků a Svitků.

Mezi typické židovské rysy patří nauka o CHOKMA. Tedy o moudrosti. Atributem Hospodina Boha je moudrost a kdo ji miluje, miluje tím také Hospodina Boha.

Co je to moudrost? Co pod tímto slovem rozumíme? V současné době se tím rozumí spíše určitá metoda (technologie) nakládání s informacemi, taková aby přinesla požadovaný výsledek. Co je však moudrost pro TENAK? Jakousi definici najdeme u starozákonního pisatele Kohela.

Povšimneme si zvláště dvou slov. Předně zde Kohel používá slova SOFIA, kterým se v LXX překládá hebrejské HOKMA. Dodejme, že překladatelé knihy Kohel do řečtiny měli několik možností:

- SOFIA,
- FRONESIS,

– SOFROSYNÉ.

Každé z těchto řeckých substantiv má své nezastupitelné místo ve vyjadřování skutečnosti světa a člověka v něm. Vulgáta naproti tomu překládá jinak, používá substantiva SAPIENTIA, řecky FRONESIS, ačkoli také měla na výběr z mnoha možností:

- SCIENCIA,
- SAPIENTIA,
- PRUDENTIA.

Proč tedy překladatelé do LXX překládají HOKMA substantivem SOFIA a Jeronymus používá SAPIENTIA?

Na začátek je potřeba říci, že všechny možnosti jsou otevřené, a je tedy možné použít každé z těchto substantiv. Hebrejský kořen HAKAM je možné překládat ve smyslu být moudrým (qal), ale také ve smyslu moudrý čin (piel). V Tenachu se objevuje několik synonym, například BIN, BINA, TEBUNA, MASKIL či SAKAL. Veškerá synonyma poukazují na charakter moudrosti, nikoliv však na moudrost jako takovou.

HOKMA, tedy slovo, se kterým se setkáváme v našem textu, představuje tyto moudrosti:

- znalost dovednosti učinit liturgické roucho, Exodus 28:2-3,
- technická zručnost zacházet s ohněm v utváření kovů, Exodus 31:3-6,
- moudrost požadovaná po úřednících spravujících vládu, Deuteronomium 34:9,
- taktická a výkonná znalost ve válce, Izajáš 10:13.

Vidíme tedy velice široké užití slova HOKMA. Nyní si položíme otázku, kterou z těchto moudrostí má náš drahý Kohel na mysli? Z kontextu je patrné dvojí užití - nejprve se setkáváme s moudrostí potřebnou ke spravování vlády, pak s onou taktickou a výkonnou znalostí v boji.

Kohelet tedy říká, spatřil jsem pod sluncem tento druh taktické moudrosti či moudrosti, která je požadována po těch, kteří spravují vládu. Setkává se tedy úředníky a pak i s generály. Ale v úvahu také přichází bohatý král. Ovšem, v dalších verších se nakonec ukazuje, že tuto moudrost postrádají všichni obyvatelé města, vyjma jednoho moudrého muže. Tento aspekt se nakonec ukáže pro výklad celého textu jako velice

důležitý. Pro tento poslední výklad také hovoří Jeroným, který překládá text takto: **3 *hanc quoque vidi sub sole sapientiam et probavi maximam.***

Jeroným tak říká: Taktěž jsem viděl pod Sluncem životní moudrost a zkoumám ji maximálně. Používá zde substantiva *sapientiam*, tedy ten druh moudrostí, který člověk získává nikoli vzděláním, nikoli zbožností, ale životní zkušeností

Nápadná podobnost mezi Boethiem a starozákonním myšlením v pojetí moudrosti vyplývá spíše z náhody. Ovšem, tato nahodilost se ukáže jako velice důležitá ve scholastické filozofii. Další generace filozofů a teologů budou velice pečlivě rozlišovat druhy moudrosti a také povedou spory, co je pro životní úděl člověka nejvíce zapotřebí. Filozofie takto ovlivnila celý středověk.

3.2.2.2 *Johanes Scotus Eriugena*

Na začátku devátého století, přesněji v roce 810, se v Irsku narodil člověk, který byl svým myšlením zároveň scholastik a zároveň patřil svým uměním číst a psát v antické řečtině a latině k duchům velice vzdělaným. Jeho znalost antické řečtiny byla tak dobrá, že nejenom četl, ale zároveň skládal poezii v řečtině. Pro svou erudovanost nazván *Karlem Velikým scholastické filozofie*. Jeho velikou zásluhou bylo vypracování prvního velikého systému scholastické filozofie. V roce 851 byl povolán do Francie jako osobní teolog a filozof Karla Plešatého.

Svou velikou erudicí se stal velice známým v celém křesťanském světě. V polovině devátého století se rozhořel dogmatický spor o predestinaci. Jahanes byl nakonec povolán ke konečnému vyřešení této otázky. Spor o ***predestinaci*** aneb o předurčení. Základem tohoto sporu, který vůbec nebyl poprvé řešen v církvi, jelikož se tento spor vyskytuje již na stránkách Nového zákona, je spor týkající se věčné spásy člověka. Zastánci predestinace, jako například kalvínská větev reformace, tvrdili a tvrdí po dnešní den, že Hospodin Bůh stvořil některé lidi k věčné spáse a jiné k věčnému zatracení. Tento názor se setkal již v raných spisech apoštola Pavla s ostrým odsouzením. Stejně tak i Johanes Scotus odsoudil tento názor jako nekřesťanský .

Jeho učení se však rozrostlo do systému, který je některými teology a filozofy označován za ***panteistický***. Panteismus je náboženský názor, který hlásá jednotu Boha a

světa. Bůh a svět jsou totožní. Zdali je Scottovo učení panteismem, to si vysvětlíme po rozboru jeho filozofických názorů.

Divisione naturae.

Některé knihy dělí Scottovo učení na filozofické a teologické. Rozdělují Johana na Johana teologa a Johana filozofa. Není to však správný přístup. Hegel napsal: „*Velikým anachronismem z pohledu dějin filozofie je separovat Eriugenovou filozofii od jeho teologie a naopak.*“ Byl to právě Eriugena, který přinesl filozofii jako metodu do teologie. On je otcem výroku, kterým oznamuje, že *nikdo nevchází do nebe než pouze skrze filozofii*, „*Nemo intrat in caelum nisi per philosophiam.*“ (ERIUGENA, J.S.) Za tento svůj názor byl svými současníky odsuzován. Došlo to až tak daleko, že papež Honorius III. 25.1.1225 jeho dílo Divisione naturae veřejně odsoudil a nařídil spálit veškeré výtisky.

Svůj systém předložil Eriugena ve svém díle O rozdělení přírody, Divisione naturae. Korpus jeho díla však zahrnuje překlady antických děl i komentáře k různým filozofickým pracím především Augustina a Boethia.

Natura – terminologický se jedná o překlad řeckého slova KOSMOS. Slovem natura se popisovalo úplně všechno, co existuje. Nejedná se tedy pouze o existující faunu, flóru a neživou přírodu. Jedná se o universum jako celek světa i s člověkem, jeho kulturou a myšlenkami. Dokonce se jedná také o bytí Boha. Když tedy Joannes Scotus Eriugena popisuje rozdělení přírody, má na mysli způsoby, kterými se veškerá realita, Bůh a tvorové rozdělují, rozlišují.

Eriugena uvádí, že existují dva způsoby rozdělení struktury reality: jeden je rozdělením, druhý analýzou.

Divisio – rozdělit či rozlišit. Rozdělením má na mysli speciální pohyb, od všeobecného k méně všeobecnému. Příklad:

substance jsou:

- tělesné,
- netělesné.

Tělesné jsou:

- živé,
- neživé.

Analysis – rozbor, rozklad. Analýzou má na mysli pravý opak Divisio, když se pak složky substance zapracují do jednoty.

Scotus vnímá proces myšlení, které se řídí metafyzickými danostmi. Lidská mysl nemanipuluje s pojmy tak, že je rozděljuje, analyzuje. To není pravý a jediný smysl myšlení. Myšlení postupuje od Divisio k Analysis. Od rozlišení k jednotě. Tedy k Bohu. Existuje totiž pouze jedna jediná skutečnost a tou je Bůh. Celou přírodu Naturu tedy rozdělil do čtyř způsobů existence:

1. Natura, která tvoří, aniž by však sama byla stvořena.
2. Natura, která tvoří a sama je stvořena.
3. Natura, která netvoří a není stvořitelem.
4. Natura, která ani netvoří, ani není stvořenou.

Ad. 1. Je to Bůh, jakožto příčina všech věcí.

Ad. 2. Je to svět idejí, které Bůh vlastní a má v sobě samém.

Ad. 3. Je to svět empirické zkušenosti.

Ad. 4. Je to cíl všech věcí a také člověka: Bůh.

Spor o univerzálie

Co bylo na tehdejším sporu o univerzálie tak závažného, že zaměstnal tehdejší filozofy na celé čtyři staletí? Co bylo bývalo na tomto sporu, tak zásadního že časem i energií nešetřili ti největší ze scholastického období, aby problém univerzálií vyřešili? Jádrem sporu bylo uvést do souladu předměty stojící mimo lidský rozum s myšlenými předměty či pojmy (SIROVIČ, F. *Dějiny filozofie. Středověk.* s. 37.). Odpovídají všeobecným pojmům jednotliviny?

3.2.2.3 Sv. Anselm, biskup z Canterbury

Otec scholastické filozofie

„Ten, kdo neví, kolik lidí je specifický jeden člověk, nemůže pochopit, že vícere osoby, ze kterých každá je Bůh, je jen jeden Bůh.“

Život

Anselm navázal na své dva veliké předchůdce, na sv. Augustina a Johana Scota Eriugenu. Navázal na ně přesvědčením, kterému dal průchod ve svém díle, totiž že pravda víry neprotiřečí pravdě rozumu. A tak se stává jeho filozofie a teologie kontinuálním velikým dílem sjednocování rozumu a víry ve smyslu Augustinových slov: *„Credo ut intelligam, Intelligam ut credere.“* *„Věřím, abych rozuměl, myslím, abych mohl věřit.“* S tím rozdílem, že Anselm dává důraz na víru, bez které nelze rozumět, nikoli tak na rozum, který by byl ustanovujícím prvkem víry.

Anselm se narodil v roce 1033 a zemřel roku 1109. Přišel na svět v Piemonte. V mnišském benediktinském řádu se stal opatem kláštera v Bec. Od roku 1093 až do své smrti zastával biskupský stolec v Canterbury. Jeho život, což je již na první pohled zřejmé, se dělí na dvě části. Učený klášterní mnich, jenž se oddával tichému a skromnému životu v ústraní hlučného světa. To na straně jedné. Dále pak biskupský stolec, který mu nepřinesl pokoj, leč politický činný život duchovního, jenž vedl s anglickým králem boj o práva církve. *„Jeho život se dělí na dvě úplně odlišné části: v Bec vedl tichý život vědce a učitele, v Canterbury zase život církevního hodnostáře, který musel vést s anglickým králem boj o práva církve.“* (TATARKIEWICZ, W. Historia filozofii. sv. I. s. 222.) Anselmův život byl pln rozporů, stejně tak jako byl čínorodý a především hledající porozumění Bohu, světu, člověku a také sobě samému uprostřed tohoto světa. Anselm nacházel útěchu a nejen útěchu, ale zároveň nacházel posilu v modlitbě k Hospodinu Bohu.

Ve středověku nazývali sv. Anslema *„Alter Augustinus“* (TATARKIEWICZ, W. Historia filozofii. sv. I. s. 221.). Alter: druhý, jiný, bližní či jeden ze dvou. Tím chtěli

podtrhnout jak příbuznost, tak zároveň odlišnost těchto dvou filozofů, teologů a biskupů.

Od sv. Augustina převzal mnoho. Především jeho koncepci víry a rozumu jako dvou mohutností, které se v objevování světa a místa člověka ve světě doplňují. „*Chce použitím rozumu pochopit to, v co se věřilo. ... „víra snaží se najít rozumění“ Fides quaerens intellectum.*“ (SIROVIČ, F. Dějiny filozofie. Středověk. s. 44.). Obě nauky chápal jako rovnocenné, na rozdíl od svého současníka Petra Damianiho, který zavedl podřízení filozofie církevním dogmatům. Byl to právě Damiani, který použil prvně ono známé a rozšířené: „*Philosophia est ancilla theologiae.*“ (TATARKIEWICZ, W. *Historia filozofii*. sv. I. s. 221.).

Anselm zároveň od sv. Augustina převzal základní koncepci Boha. Nejen převzal, šel vlastní cestou k formulaci ontologického důkazu Boží existence.

Dílo

Anselmova díla následují či spíše kopírují jeho životní cestu. Lze je tedy rozdělit do dvou skupin.

Rané spisy sepsal jako opat kláštera. Mezi ně patří:

- Monologion.
- Proslogion.
- Dialogus de grammatico.
- De veritate.
- Epistle on the Incarnation of the World

Druhou skupinu spisů dílo jenž sepsal jako biskup:

- Cur Deus homo.
- On Virginial Conception and Original Sin.
- On the Procession of the Holy Spirit.
- On the Agreement of Foreknowledge.
- Predestination.
- Grace with Free Will.

Proslogion

„*Prahnu jakýmkoliv způsobem pochopit Boží pravdu, ve kterou věří a kterou miluje moje srdce; nechci totiž rozumět, abych věřil, ale věřím, abych porozuměl.*“ (TATARKIEWICZ, W. *Historia filozofii. sv. I. s. 222.*).

Uvedli jsme, že Anselm navázal na své předchůdce a zároveň šel vlastní cestou. Víra stojící na počátku poznávacího úsilí je vlastní Anselmova cesta. Víra, která se nespokojuje s tím, co má a čeho dosáhla. Není to víra lidová, věřící tak, jak se všeobecně věří. Z jeho myšlenek zakoušíme i my jeho neklid, který jej nutí nezastavovat ani na chvíli v dosud poznaném či dosaženém způsobu bytí. Nutí ho, aby stále hledal a stále nebyl s dosaženým spokojen. Máme před sebou obraz hluboké a hloubavé osobnosti.

V Anselmově Proslogionu se setkáváme s formulací *ontologického důkazu Boží existence*. Jaký je tento důkaz? Robert Hartmann si všiml, že po stránce metodologické se jedná o matematický důkaz (HESS, L. *Byt i własności wedlug Anzelma z Canterbury. s. 3.*). Užívá totiž axomatickou a syntetickou metodu. Lze tedy říci, že Anselmus vůbec nehovoří o Bohu, ale o našem uvažování o něm. Ve výsledku nám Anselm nepředstavuje Boha jako absolutní nutnost našeho myšlení, ale ukazuje nám, jak máme na Boha myslet, jak o něm můžeme vůbec přemýšlet a jak můžeme o Bohu mluvit. Leopold Hess na straně druhé ukazuje, že to je sice jeden závěr, plynoucí z ontologického důkazu Boží existence. Nikoliv však závěr jediný.

Hess ukazuje, že pokud by Anselm chtěl konstatovat, jak máme o Bohu mluvit a myslet, vystačil by si s formální stránkou tohoto důkazu. To ovšem on nedělá. Kromě axiomatických a syntetických soudů se v tomto důkazu Boží existence zároveň nachází obsah. A tak obsahová stránka dokládá, že za způsobem myšlení o Bohu je potřeba zároveň vidět Boha samého. S tím je však spojena otázka, jak. Jak Bůh je? Jak Bůh bytuje?

Bůh je „*aliquid quo maius nihil cogitari potest.*“ Tedy to, od čeho nelze myslet něco většího. S tímto soudem je však spojena jedna těžkost, se kterou přišel Leibniz. Ten řekl, že tento soud je možný jenom tehdy, když je pojem Boha pravdivý. Tedy není sám v sobě nesprávný. Anselm však dokazuje Boha takto: Bůh je v intelektu, a to

dokonce v intelektu hlupáka. Pokud je v intelektu učeného i hlupáka, tedy všech lidí, pak je zároveň skutečně existující. Je-li v intelektu, pak je zároveň bytím. Pro bytí zde Anselm používá slova esse, nikoli existere. Existere znamená existovat, kdežto esse in re znamená být ve skutečnosti.

3.2.3 Vrcholná scholastika

3.2.3.1 Sv. Tomáš Akvinský, Doctor Angelicus

Vrcholné dílo scholastiky vytvořil Tomáš Akvinský, jenž žil ve třináctém století. Většinu jeho života byl na trůnu Fridrich II. Barbarossa, ve Francii král Ludvík IX. Papežem byl Innocent III. Po smrti Fridricha II. Barbarossy odchází rod Hohenstaufů z historické scény. Místo nich přicházejí vlivní Habsburkové.

Ve světě filozofie vládne myšlení svatého Aurelia Augustina, který spojil učení Písma svatého s idealistickými filozofiemi Platona a Plotina. Tento systém ale je vyčerpán a vše dobré, co mohlo z něho vzejít, již v díle Anselma, Eriugeny, Boethia vzešlo. Nyní se filozofie ocitá tváří tvář měnícímu se světu a zakouší znovu menší krizi. Tentokrát prožívá krizi v tzv. sporu o investituru.

Život

Do tohoto nepokojí zmítaného světa přichází Tomáš jako sedmé dítě Theodory a Landolfa z Aquina. Přichází na svět v roce 1225 Roccasecce, v blízkosti Arpina, Cicerova rodiště. Jeho otec byl příbuzným německého císaře Fridricha II. Barbarossy. Proto mu rodina zakázala studovat v Římě a poslala jej do Neapole. Zde se již setkává s prvními pokusy o výklad Aristotelova díla. Ovšem kromě vědeckého světa se setkává s kontemplativním tichem kláštera. Ticho bylo pro sv. Tomáše příznačné. Nemiloval ani světskou slávu, ani hluk studentských zábav. Jeho spolužáci jej nazvali pro jeho málomluvnost Tichým oslem. V roce 1243, ve svých 18 letech, přijal v dominikánském klášteře Monte Cassino řeholní život. Od chvíle přijetí řeholních slibů se stává zamlklým, tichým mužem, jenž neustále tiše recituje modlitby. Je fascinován

jednoduchým životem dominikánů, jejich evangelijním způsobem života a touhou najít Hospodina Boha navzdory nejednoznačnosti světa a zlu, které v tomto světě člověk šíří. V roce 1244 přijal kněžská svěcení a stal se členem řádu kazatelů. Tehdy ho rodina nechala unést a věznila v domácím vězení do roku 1245.

Matka nakonec sama upustila od nátlaku a s jejím požehnáním odešel mladý Tomáš studovat do Paříže. Zde se setkal s Albertem z Bollstädtu, nejznámějším a nejerudovanějším učencem Pařížské univerzity. Tomáš přichází do velice svobodného prostředí, které začíná objevovat Aristotelovou filozofii. S Neapolí tak Paříž představuje velice progresivní školy, které chtějí jednak zůstat pravověrné, a zároveň se stávají zárodky nového přístupu ke světu.

V Albertovi nachází Tomáš učitele, jenž je mu vzorem. Následuje Alberta, kam se jen hne. V roce 1248 odjíždí s Albertem Velikým do Kolína nad Rýnem. V roce 1256 je Tomáš promován na magistra svaté teologie. Je povolán na Sorbonnu a zde se dostává do konfliktu s pařížskou kapitulou. Tomáš píše spisy, ve kterých brání žebravé řády.

V roce 1259 je odvolán do Neapole, zde organizuje *Studium Generale dominikánů*.

Od roku 1261 vykládá teologii v papežské kurii.

V roce 1268 znovu odchází do Paříže, aby se zde utkal v disputaci s awerronistou Sigerem z Brabance.

6.12.1273, když slouží mši svatou, dostává se mu zjevení a od tohoto dne již přestává pracovat.

Umírá 7.3.1274.

Díla Tomáš Akvinského

Teologické syntézy

Scriptum super libros Sententiarum

Summa contra gentiles

Summa theologiae

Komentáře k Písmu svatému

Expositio super Isaiam ad litteram

Super Ieremiam et Threnos

Kapitola třetí

Principium „Rigans montes de superioribus” i „Hic est liber mandatorum Dei”

Expositio super Iob ad litteram

Glossa continua super Evangelia (Catena aurea)

Lectura super Matthaicum

Lectura super Ioannem

Expositio et lectura super epistolas Pauli Apostoli

Postilla super Psalmos

Komentáře Aristotelova díla

Sententia libri De anima

Sententia libri De sensu et sensato

Sententia super Physicam

Sententia super Meteora

Expositio libri Peryermenias

Expositio libri Posteriorum

Sententia libri Ethicorum

Tabula libri Ethicorum

Sententia libri Politicorum

Sententia super Metaphysicam

Sententia super librum De caelo et mundo

Sententia super libros De generatione et corruptione

Jiné komentáře

Super Boetium De Trinitate

Expositio libri Boetii De ebdomadibus

Super librum Dionysii De divinis nominibus

Super Librum de causis

Polemická díla

Contra impugnantes Dei cultum et religionem

De perfectione spiritualis uitae

Contra doctrinam retrahentium a religione

De unitate intellectus contra Averroistas

De aeternitate mundi

Myšlení

Aristoteles či jeho filozofie vstali z mrtvých. Zásahu na tomto zmrtvýchvstání měli averroisté. Tito učenci přivedli Aristotelovou filozofii z Arábie, což však nebylo k užítku. V moderním jazyce řečeno, takto podaná Aristotelova filozofie nebyla kompatibilní se středověkým evropským myšlením. Averroisté hlásali některé koncepce, které nebyly v souladu s učením středověké církve. Například, věčnost světa. Největším problémem, který na averroístech spatřoval Tomáš, bylo učení o dvojí pravdě.

Pokud tedy měl aristotelismus vstoupit na evropskou půdu, musel být nejdříve „pokřtěn“. Říká se, že zatímco Aurelius Augustinus pokřtil Platona, pak Aristoteles měl také svého kněze, který intelektuálně tento obřad vykonal. Byl jím právě Tomáš.

Tomáš myslel, žil a také psal jako křesťan. Byl knězem a jeho myšlením prostupovala teologie. Navzdory dobovému mínění však hlásal, že filozofie potřebuje teologii a teologie potřebuje ke své práci filozofii.

Metodou jeho práce byla tzv. přirozená teologie. Teologie hovoří o tom, co člověk potřebuje ke své vlastní spáse. Hovoří o tom, jak a co Bůh zjevil člověku o sobě samém, a také se snaží o porozumění Boží vůli. Hledá tedy pravdu, kterou nazýváme pravdou víry.

Na rozdíl od teologie, má filozofie, zdá se, zcela odlišnou funkci i metodu. Také se snaží poznat pravdu. Nikoli již pravdu víry jak nejlépe dokázat Boží existenci. Filozofie začíná bezprostředně s předměty smyslové zkušenosti. Od této zkušenosti se snaží Tomáš odvodit všeobecné pravdy. Cílem je však to, aby rozum poznal nejvyšší principy bytí, a tedy také Boha.

Obě disciplíny jsou velice odlišné. Když rozum něco poznává, pak je víra nepotřebná. Kdykoli člověk věří, pak nepotřebuje racionální odůvodnění. Je zde však jedno ale.

Filozof může na základě zkušenosti dojít k závěru, že Bůh existuje. Nemůže však říci, jaký Bůh je. Na tuto otázku odpovídá teologie a to tehdy když interpretuje Boží sebezjevení.

COALESCENCIA: splynutí předmětů. Oba předměty hovoří o jedné pravdě. První hovoří o pravdě, ke které dospěl rozum, druhý hovoří o pravdě, ke které dospěla víra. Obě pravdy jsou důležité, každá svým způsobem. Filozofie vypovídá o Bohu tak, jak ho popsal Aristoteles. O Bohu, který je chladný a velice racionální. O prvním hybateli všech pohybujících se věcí. Teologie vypovídá o Bohu, jakožto o dobrém Otci,

který dává veškerenstvu smysl. Oba hovoří o jedné pravdě, ovšem různými způsoby.

Důkazy Boží existence

Anselmův důkaz Boží existence je skrz na skrz racionalistickým důkazem. Z existence ideje nejvyššího bytí došel k závěru, že pokud taková idea existuje, musí zároveň existovat toto bytí. Aktuální existence je vyšší než existence idealistická, Anselm tedy dospěl k závěru, že existující v mysli je existující i ve skutečnosti. A pokud myslíme to, nad co nelze myslet již nic většího, pak myslíme Boha. Nad Boha nelze totiž myslet nic většího.

Tomáš Akvinský naproti tomu postupuje zcela opačným způsobem. Tvrdí totiž, že poznání musí extrahovat ze smyslové zkušenosti. Na takovém postupu je zcela fascinující to, a právě to, že Tomáše považujeme za realistu. Tvrdil totiž, že skutečné jsou pouze obecné pojmy, přesto zakládá na zkušenosti, která musí být jednotlivá. Nikoli obecná.

Tomáš zobecňuje zkušenost, a tak vytváří předpoklady svých důkazů. Říká, že veškerá zkušenost, kterou má, musí mít svou příčinu a takto nakládá i s důkazy Boží existence. Jednotčím pojmem všech těchto důkazů je **příčina**.

Důkazy Boží existence:

Důkaz z pohybu.

Veškeré předměty mění své postavení vůči jiným předmětům. Některé předměty tak činí pro lidské oko dostatečně rychlým způsobem, aby oko tento pohyb registrovalo. Nicméně veškeré předměty se pohybují a pokud se pohybují, pak to znamená, že mění svou polohu. Než se těleso začalo pohybovat, bylo ve stavu, který nazýváme *potencia*. Ve chvíli, kdy se začalo pohybovat, je ve stavu aktuálního pohybu. Nepohybující se předmět je ve stavu potenciálního pohybu. Potencialita znamená absenci pohybu. Je nemožné, aby se zde mohla uplatnit dvojí pravda, jak chtěli averroisté. Tedy těleso nemůže být zároveň v pohybu a zároveň v klidu. To znamená, že

těleso nemůže být současně pohybující se a zároveň pohybované. To těleso, které se pohybuje, je uvedeno v pohyb něčím jiným. Příkladem je domino. Pokud bychom o každém článku domina řekli, že je pohybujícím se tělesem a zároveň hybatelem čili zdrojem pohybu, pak bychom museli postupovat nekonečnou řadou. Tomáš tvrdí, že na začátku veškerého pohybu stojí Bůh jako čistá aktualita.

Zároveň je potřebné si uvědomit, že Tomáš pohyb chápe jako genesis, generatio, creatio a restauratio.

Důkaz z účinné příčiny

Malíř je příčinou obrazu. Výkonná příčina obrazu je malíř.

Sochař je příčinou sochy. Výkonná příčina sochy je sochař.

Každá skutečnost v tomto světě má svou výkonnou příčinu.

Důkaz z protikladu nutného a možného jsoucna

Byl čas, kdy nic existovalo. Protože to, co neexistuje, začne existovat pouze skrze něco, co už existuje. Květina existuje, ale byl čas, kdy neexistovala, a přijde čas kdy nebude existovat. Tato existence je pouze možnou nikoli nutnou existencí. Musíme tedy připustit, že existence nějakého jsoucna nutného o sobě a neodvozeného z jiného jsoucna způsobuje tuto existenci u jiných jsoucnen.

Důkaz ze stupňů dokonalosti

Kámen – rostlina – zvíře – člověk.

Důkaz z pořádku vládnoucího ve světě

Každé jsoucno se chová tak, že zapadá do celku jsoucna.

3.2.4 Pozdně scholastická filozofie

3.2.4.1 William Ockham předchůdce novověké filozofie

William Occam hlásal oddělení teologie od filozofie, církve od státu. Ale ani on nehlásal radikálně nové myšlenky. Před ním stejnou myšlenku, ačkoli ne takto radikálně, vyslovil Tomáš Akvinský. Další nesmírně důležitou skutečností byla tendence oddělit teologii s vírou od filozofie s logikou. Dle Okhama existuje výpověď (JAKSICSOVÁ, V., SUCHÝ, M. *Malá antológia z diel filozofov*. I. s. 91.):

1. Víry – tj. teologie,
2. a výpověď logická – tj. filozofie.

Logika

Již ve čtrnáctém století vidíme v osobě Williama Ockhama rozdělení filozofie na proud scholastický a antischolastický. V tomto smyslu lze hovořit o návratu filozofie k jejím počátkům. Zájem se začíná soustřeďovat na *přírodu* a filozofie se znovu věnuje světu bez metafyziky (TATARKIEWICZ, W. *Historia filozofii*. II. s. 5.). Occam píše v *Summa totius logicae*: „*Hovořím však, že slova (voces) jsou znaky (signa) podřízené pojmům anebo intencím duše, ale nikoli v tom smyslu, že by slovo „znak“ vždy označovalo bezprostřední samotné duševní pojmy, ale tak, že slova používají k označení toho stejného (totožného), co se označuje duševními pojmy, přičemž, poprvé, pojmem označujeme něco z přirozenosti věcí a podruhé, slovo označuje tutéž věc, a to do té míry, že když pojem, prostřednictvím kterého je slovo stanovené na označení něčeho, změní svůj význam, změní význam taktéž slovo bez toho, že by se vytvořilo nové. Proto hovoří filozof, že slova jsou znaky duševních stavů.*“ (JAKSICSOVÁ, V., SUCHÝ, M. *Malá antológia z diel filozofov*. I. s. 93.).

Z výše uvedeného vyplývá: William Ockham znovu nastoluje **nominalismus** a to v důsledné podobě. Jinými slovy řečeno, existují pouze jednotliviny a pojmy jsou výtvořem našeho rozumu, který pomocí pojmů třídí a uspořádává svět. Ještě jednou: **poprvé, pojmem označujeme něco z přirozenosti věcí a podruhé, slovo označuje tutéž**

věc. Díky tomuto soudu si Ockhamův systém vysloužil označení *empiricko-logický nominalismus*.

Teologie

Jaký vliv měla tato nová filozofická koncepce na myšlení? Především, William Ockham otrásá se scholastickými základy. Nikterak sice neneguje víru církve ani nezpochybňuje církev jako takovou. Zpochybňuje však spojení teologie a s antickou filozofií. Zpochybnil spojení Bible s antickou tradicí a tak se vrátil, nyní již v jiné podobě, k Tertullianové otázce: *Co mají společného Athény s Jeruzalémem?*

Přírodní filozofie

Od logiky přechází William k přírodovědě a zde opět přináší nový pohled na svět kolem sebe. Svět je potřeba zkoumat nikoli pouhou rozumovou dedukcí, jak chtěli realisté, nýbrž především zkušeností. Tím se otvírají brány novověku. Novověká filozofie sice začíná v XVI. století Descartesem, ale základ je položen mnohem dříve. Jak říká Tatarkiewicz, teoretické základy existují již ve století XIV. Svět je **inteligibilní**, tedy je rozumem poznatelný.

Metodologie

William Ockham je znám v dějinách filozofie jako autor tzv. Ockhamovy břitvy. Ačkoli v žádném spise není přesná definice této metodologické poučky, přesto se v dějinách filozofie používá: Ze všech existujících řešení daného problému, je správné to, které je nejjednodušší.

3.2.5 Renesance a humanismus

Se vznikem novověkého myšlení jsou spjaty mnohé mýty a mystifikace. Jedním z nich je pověra, že novověká filozofie vzniká současně s renesancí a humanismem. Tedy v XV. století. Letmý pohled na filozofii XV. století však napoví, že renesance a humanismus buď předcházely filozofii, anebo jsou produktem dřívějších filozofických hnutí mysli. Co tedy bylo dříve, filozofie se svými idejemi jakožto základ všech renesančně humanitních snah? Anebo zde nejdříve byla renesanční myšlenka a z ní se

pak postupem doby vyklubala renesanční filozofie? Odpověď bude odvislá od disciplíny, která se zhostí odpovědi. Filozof bude vždy muset hájit filozofii jako první nauku, kdežto historik bude poukazovat na všeobecný rozmach renesančního umění. Dalším mýtem je údajný absolutní odklon od scholastického myšlení. Není to pravda, jak píše Tatarkiewicz, renesance a humanismus čerpají z mystických a panteistických spekulací a navazují na ně. Především na filozofii Aviceny a Averroesa, dále Dunse Scota a Mistra Eckharta (TATARKIEWICZ, W. *Historia filozofii*. II. s. 18n.).

Kdy je možné hovořit o renesanci a o renesanční filozofii? Otázka, jež svazuje ruce historikům a historikům filozofie. Tatarkiewicz píše, že „*Pro filozofii patnácté století nebylo ničím zvláštní. Co se týče vlastních nových filozofických idejí, ty se objevily už dříve; pakliže jde ale o vlastní uskutečnění a rozvoj těchto idejí, ty se uskutečnily ve století sedmnáctém.*“ (TATARKIEWICZ, W. *Historia filozofii*. II. s. 6.). Co z výše uvedeného vyplývá?

3.2.5.1 *Renesanční přírodní filozofie a přírodověda*

Renesance a humanismus mají své centrum, místo úsvitu, v Itálii. Jedná se o kulturní hnutí středověké italské společnosti, která vlivem prudkého bohatnutí opouští feudální uspořádání společnosti. Nastupuje nové, měšťanské. Měšťan se rázem ocitl v jiném společenském diskurzu a tuto změnu vyjádřil renesančním uměním. Takovou literární, jazykovou, hudební, sochařskou a malířskou aktivitu nazýváme *humanismem*. *Humanismus* je filozofickým vyjádřením kulturního hnutí nazývaného *renesancí*. Základní myšlenkou renesančních humanistů bylo navrátit se k antické filozofii a skrze ní obnovit nauku o člověku. Tato cesta se ukázala z dlouhodobého rozvoje myšlení jako zcela neplodná a nepoužitelná. Filozofický význam renesance tkví v přechodovém stadiu mezi scholastikou a novověkem. Tato filozofie má z dějinného pohledu veliký význam, neboť odvrátila myšlení **od metafyzických zájmů k přírodní filozofii**.

Co je to příroda? Hovoříme-li o pozorování přírody, nechceme tím říci, že s tímto fenoménem přišla teprve renesance. Chceme především konstatovat, že renesance změnila způsob mluvení o přírodě. Scholastické chápání přírody se odvozovalo ze dvou způsobů nahlížení na svět. **První** byl *biblický*. Svět byl stvořen

Bohem a z této pravdy se zakazovalo manipulovat se světem. Lidský zásah do přírody, byl chápán jako hřích. „Všechny přírodní jevy jako zrození a smrt, nemoc a utrpení, přírodní katastrofy, jako neustále se opakující střídání dne a noci a pohyby nebeských těles byly výrazem božského stvořitelského a spasitelného plánu. Člověk se měl, vědom si boží milosti, podříditi svému přirozenému osudu.“ (LIESSMANN, K., ZENATY, G. *O myšlení. Úvod do filozofie*. s. 129.). Předně ne osudu, nýbrž vůli.

Druhý byl *filozofický*. Od Platona středověk přejal myšlenku hierarchického uspořádání vesmíru. Jelikož toto uspořádání bylo božského původu, nesmělo se s tímto řádem hýbat.

3.2.5.2 Leonardo da Vinci

Motto: „Vědět, jak mám vidět“ *it. Saper vedere. (Dovědět se (jak) vidět).*

Jedna z legend o Leonardu da Vinci vypráví o úloze, kterou zadal mistr a učitel Andrea del Verrocchio (1435 – 1488). Mladý Leonardo měl namalovat anděla na obraze *Kristův křest*. Poté, co pohleděl na anděla: „*Andrea, rozmrzen, že chlapec umí víc než on, už se nikdy nedotkl barev.*“ (BOORSTIN, D.J. *Člověk tvůrce. Historie lidské imaginace*. s. 484.). Tato legenda sděluje o životě Leonarda da Vinci to nejpodstatnější. Vypráví o tom, co Leonardo uměl nejlépe a co jej trápilo nejvíce. Uchopit svět takový, jaký doopravdy je. Nikoli tedy svět metafyzický, nadpozemsky krásný. Krásny pozemsky. Hledat a nacházet krásu nikoli metafyzickou, leč krásu pozemskou. Pokud taková vůbec existuje. Legenda však neuvádí, kterého anděla Leonardo nakreslil. Sám sebe nazýval *uomo senza lettera. Muž bez dopisu či bez znění*. Lze také překládat bez vzdělání. Boorstin ho nazývá „*největším ze všech amatérů*“ (BOORSTIN, D.J. *Člověk tvůrce. Historie lidské imaginace*. s. 484.).

Byl tedy především umělcem, malířem, který si neustále zapisoval své poznámky do deníků. Své poznámky si začal zapisovat až ve třiceti letech. Jsou neuspořádané (BOORSTIN, D.J. *Člověk tvůrce. Historie lidské imaginace*. s. 486.). Tři a půl tise hustě psaných stránek odkázal svému žáku Francescovi Melzi v závěti, ten je uspořádal a vydal *Úvahy o malířství* (BOORSTIN, D.J. *Člověk tvůrce. Historie lidské imaginace*. s. 486.). Zde napsal: „*Malíř musí být samotář, zvláště když je zaujatý svými*

úvahami a přemýšlením, protože paměť je může uchovat, jen když si je stále staví před oči. Dokonale sami sebou totiž můžete být pouze tehdy, jste li úplně sami; když s vámi je byť i jediný další společník, jste již jen z poloviny sami sebou.“ (BOORSTIN, D.J. *Člověk tvůrce. Historie lidské imaginace.* s. 486.). Z této ukázky je patrné, že Leonardo byl přemýšlivý člověk, který se oddával myšlení se stejným zaujetím, s jakým se jiní oddávají lásce k druhému člověku.

A skutečně, o jeho milostném životě nevíme nic . Ani o jeho náklonnosti k ženám, ba ani k mužům. Celý svůj život zasvětil práci a zde opět potkáváme velikou záhadu. Namaloval pouze sedmnáct obrazů, z nichž pouze několik je prokazatelně dokončených. O jeho tvořivém životě nám poskytuje svědectví spisovatel Matteo Bandello (1480 – 1562): *„Mnohokrát jsem viděl Leonarda, jak od časného rána pracuje na rampě před Poslední večeří, kde zůstával až do setmění, a nikdy neodkládal štětec, ale stále jenom pracoval, aniž by co pojedl nebo vypil. Pak se tři nebo čtyři dny obrazu vůbec nedotkl, ale každý den jej po několik hodin pečlivě zkoumal a pro sebe kritizoval jednotlivé postavy. Viděl jsem jej rovněž, jak náhle zanechal práce na ohromném hliněném koni v Corte Vecchia a odešel do kláštera. Tam pak vylezl na lešení, vyndal štětec, několik a tahy něco opravil na jedné postavě a potom se zase sebral a odešel pryč.*“ (BOORSTIN, D.J. *Člověk tvůrce. Historie lidské imaginace.* s. 486.). Jak však maloval doopravdy, anebo co si o malování Leonardo skutečně myslel? Nebudeme domýšlet, ať zazní Leonardův hlas: má být veškeré *„ dílo malířovo ... vznešenější než dílo jeho paní – přírody.*“ (BOORSTIN, D.J. *Člověk tvůrce. Historie lidské imaginace.* s. 486.). A příroda sama? Co je příroda?

Přírodu, veškeré jsoucno, tedy to co je, Leonardo da Vici přirovnal analogicky pojmem *kosmos* ke *knize*, ve které je možno si číst a kterou je nutné studovat (LIESSMANN, K., ZENATY, G. *O myšlení. Úvod do filozofie.* s. 129.). Studium přírody však, jak učí zkušenost, nikdy nebude úplné a nikdy nebude ukončené. *„Zjevení či dogma mohlo být jasné, zřetelné a přesně definované, ovšem praxe sama sebe neustále opravovala.*“ (BOORSTIN, D.J. *Člověk tvůrce. Historie lidské imaginace.* s. 491.). Pod pojmem veškeré jsoucno Leonardo rozuměl tu skutečnost, kterou je možno uchopit matematicky. Vytvořil si svůj vlastní styl vědeckého výkladu světa a ten nazýval *dimostrazione*. Toto italské slovo lze přeložit doslova jako matematický důkaz. S oblibou říkával: *„Kdo není matematik, ať mě ani nečte.*“ (BOORSTIN, D.J. *Člověk*

tvůrce. *Historie lidské imaginace*. s. 491.). Kniha vesmíru (všehomíra) je psaná matematickou řečí. „*Jeho život byl dramatickým soubojem mezi vědou a uměním.*“ (BOORSTIN, D.J. *Člověk tvůrce. Historie lidské imaginace*. s. 491.).

3.2.5.3 Bernardino Telesio

Narodil se v roce 1509, zemřel v roce 1588. Patří do skupiny nezávislých filozofů, kteří odešli z akademického prostředí, aby mohli svobodně filozofovat. Charakteristickým znakem této skupiny, jejichž vůdčí osobností se Bernardino Telesio stal, je příkrý odklon od *aristotelismu*. Kritizoval scholastickou filozofii a zavrhoval metafyziku. Přírodu je podle něj potřeba zkoumat podle jejích vlastních principů. Nejdůležitějším z nich je skutečnost, že příroda má pouze materiální charakter. Nebyl však materialistou ve smyslu: *in sensum strictum factum*. Ze stoické filozofie převzal pojem *πνευμα*, který však chápal jako elastickou senzuační materii, která je obsažena v nervovém systému. Smyslový vjem chápal jako interakcí mezi hmotou (*metria*) a lidským duchem (*spiritus*). Tato panpsychická koncepce přírody zapůsobila na další filozofy, včetně Giordana Bruna (TATARKIEWICZ, W. *Historia filozofii*. II. s. 19.).

3.2.5.4 Giordano Bruno

Vlastním jménem Filippo Bruno, se narodil roku 1548. Byl upálen inkvizicí roku 1600. Největší význam Brunovy filozofie je v nalezení pojmů v novém světě, který předložila renesanční přírodověda, především však Koperník, Galileo Galilei a Kepler. Snažil se najít místo člověka ve světě, který už pojmenovávala nikoli metafyzika či teologický slovník, ale *matematika*. Pro tento svět, matematický a fyzikální, bylo nyní nutné najít pojmosloví. Tohoto úkolu se zhostil Giordano Bruno.

Své dílo sepisoval stejně jako Platon, tedy ve formě dialogu. Jako první hovoří o nekonečnosti vesmíru, který není ohraničen. „*Neexistuje fixní sféra stálic, která uzavírá vesmír.*“ (KICZKO, L., MARCELLI, M., WALDSCHÜTZ, E., ZIGO, M. *Dejiny filozofie*. s. 57.). Tedy, je možné že existují světy, mnohé další světy, které nevidíme. To,

že je nevidíme, neznamená, že fakticky neexistují. Od koho tento názor převzal? Odpověď je snadná a zároveň paradoxní. Od Mikuláše Koperníka. Koperník sice tvrdil, že vesmír je konečný a ohraničený a to jak časově, tak také prostorově. Dále tvrdil, že Slunce jako hvězda tvoří střed vesmíru.

Bruno tuto koncepci nahrazuje jinou představou vesmírů, která se z části potvrzuje teprve v současnosti. Současná koncepce vzniku vesmíru, tzv. velký třesk, paradoxně tvrdí oboje, jak to, že vesmír je ohraničený, tak to, že se neustále rozpíná. Tedy že se stále časoprostorově zvětšuje. (Porovnej: MAY, B. SIR) Bruno se táže: „*Jak je možné, že vesmír je nekonečný? Jak je zase možné to, že vesmír je konečný?*“ (BRUNO, G. O nekonečnu, vesmíru a světech. In.: JAKSICSOVÁ, V., SUCHÝ, M. Malá antológia z diel filozofov. I. s. 103.). Takto se ptá Bruno ve svém dialogu *O nekonečnu, vesmíru a světech*.

Na otázkách, které si Bruno klade, je možné vidět vliv, jakým zapůsobil Koperníkův objev a tedy totální změna a přeuspořádání koncepce vesmíru. „*Bruno si uvědomil, že stále tedy hvězdy, jsou totožné se Sluncem a že hranice vesmíru je koncepcí totálně nesrozumitelnou.*“ (TATARKIEWICZ, W. *Historia filozofii*. II. s. 20.). Bruno přichází s totálně novátorským řešením, Nejenom že Země není středem vesmíru, ani Slunce jim není, vesmír nemá definovaný střed a navíc, Slunce je pouze jednou z mnohá hvězd.

Lidská zkušenost má finitární , tedy konečnou povahu. Člověk si nekonečno stěží představí. Z lidské zkušenosti tedy nelze povahu vesmíru odvozovat . Bruno píše: „*Nemáme smysly, pomocí kterých bychom viděli nekonečno, nemáme smysly, které by nám mohl dát takový závěr, protože nekonečno nemůže být předmětem vnímání některého ze smyslů. A proto, kdo chce poznat nekonečno pomocí některého ze smyslů, je podobný člověku, který touží očima vidět podstatu a bytí. A kdo by chtěl popírat podstatu a bytí proto, že nejsou viditelné a vnímatelné, musel by popírat vlastní podstatu a bytí.*“ (BRUNO, G. *O nekonečnu, vesmíru a světech*. In.: JAKSICSOVÁ, V., SUCHÝ, M. Malá antológia z diel filozofov. I. s. 103.).

Bruno říká, že smysly, tedy empirická zkušenost, nás klamou. Přesto není možné vycházet ze zkušenosti, která nepotvrzuje nekonečnost vesmíru. Tatarkiewicz píše: „*Opravdu lidskost zná pouze finální verzi vesmíru; ale kdo by připustil, že je pouze tolik nebeských těles, kolik jich ve skutečnosti vidí náš smyslový orgán oko, je*

podoben tomu, kdo míní, že žije pouze tolik ptáků, kolik jich ve skutečnosti vidí.“ (TATARKIEWICZ, W. *Historia filozofii*. II. s. 20.). Bruno zpochybnil lidskou zkušenost a další vývoj filozofie bude nucen se s touto pochybností vyrovnat. Skrze smyslovou pochybnost současně zpochybnil svět, který byl ve scholastické tradici pevný, jedinečný, a tím pádem bezpečný.

Země jako střed vesmíru, na kterou hledí Bůh a člověk žijící v centru Boží přízně a zájmu vystřídal nekonečný, a tím pádem jakýmkoliv představám se vymykající vesmír. Tedy vesmír nebezpečný a nejistý. Bruno píše: „*Abyste mohli rozřešit to, co je předmětem vašeho zkoumání, musíte si nejdříve uvědomit, že pokud je vesmír nekonečný a nehybný, pak zbytečně hledáte zdroj pohybu. Po druhé, když je v něm nekonečný počet světů, podobných zeměkouli a ohni, a jiné druhy těles, zvané hvězdy, všechny se pohybují působením vnitřního zdroje pohybu, kterým je jejich vlastní duše, jak jsme to na jiném místě dokázali; proto je zbytečné pátrat po jakýmkoliv zdroji pohybu.*“ (BRUNO, G. *O nekonečnu, vesmíru a světech*. In.: JAKSICSOVÁ, V., SUCHÝ, M. *Malá antológia z diel filozofov*. I. s. 106.). Když je tedy vesmír nekonečný a je v něm nepřehledné množství světů, jak se má v tomto vesmíru člověk cítit doma? Bruno říká, že se vesmír nepohybuje sám od sebe. Pohyb mu není vlastní. Vylučuje tedy náhodu a nahodilý výskyt planet a hvězd, a tím i člověka.

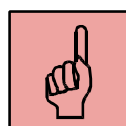
Duše pohybuje celým vesmírem. Jaká duše? Bruno píše: „*Zůstává tedy druhý aktivní princip pohybu, který je zapříčiněný vnitřní silou, a v důsledku toho probíhá v čase a určitým následným způsobem; a ten se odlišuje od klidu. Takto můžeme říci, že Bůh pohybuje úplně vším; a to musíme pochopit tak, že Bůh dává schopnost pohybovat se všemu, co se pohybuje.*“ (BRUNO, G. *O nekonečnu, vesmíru a světech*. In.: JAKSICSOVÁ, V., SUCHÝ, M. *Malá antológia z diel filozofov*. I. s. 106.). Bruno říká ještě něco více, že ten Bůh, který všemu uděluje pohyb, to činí tak, že se stává vším. Rozmělňuje se, stává se sám přírodou. Deus sive natura. Bůh je tedy přírodou. Giordano Bruno se stal panteistou a za tento názor byl 13. února 1600 na náměstí Campo di Fiore (Náměstí květů) v Římě upálen.

Průvodce studiem

Uvedení do problematiky kapitoly.

V této kapitole jsme se dozvěděli o období, které z historického pohledu nazýváme středověkem. Ovšem, z pohledu filozofie se jedná o velice komplikované období, které je zajímavé právě tím, že není jedolité. Dělíme toto období na patristiku, scholastiku ranní, vrcholnou a pozdní. Do tohoto období patří také renesance a humanismus.

Pojmy k zapamatování

Patristika, scholastika, alegorie, universalie, renesance, humanismus, heliocentrismus, geocentrismus.

Shrnutí kapitoly

Období, které jsme probírali, dělíme jednoduše na patristiku, scholastiku ranní, vrcholnou a pozdní. Do tohoto období patří také renesance a humanismus. Ovšem, z pohledu filozofie se vůbec nejedná o období, která by tvořila stejnou filozofickou literaturu či filozofii.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Vysvětlete pojem pater.
2. Vysvětlete pojem scholastika.
3. Která metoda interpretace textu byla nejrozšířenější?

4. Odpovědi na ně najdou studující v teoretických pasážích učiva, kapitoly tím, že si je prolistováním textu vyhledají.

Úkoly k textu

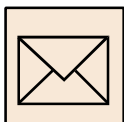

1. Nastudujte knihu Aurelia Augustina Vyznání.

Otázky k zamyšlení:

1. Porovnejte úsilí Tomáše Akvinského o univerzální filozofii a porovnejte tuto snahu se současností.

Korespondenční úkoly

1. Stanovte, kdy začíná patristická filozofie a zjistěte, se kterým obdobím se shoduje.
2. Stanovte, kdy začíná scholastická filozofie a kdy končí.
3. Vysvětlete spor o univerzálie.

Citovaná a doporučená literatura

AUGUSTINUS, Aurelius. Vyznání. Kalich: Praha, 1992, ISBN 8017-480-3.

BOORSTIN, D.J. *Člověk tvůrce. Historie lidské imaginace*. Praha : PROSTOR, 1996.

HESS, L. *Byt i własności według Anzelma z Canterbury*. Diametros 13 (wrzesień), 2007, ISSN 1733-5566.

JAKSICOVÁ, VLASTA; SUCHÝ, MICHAL. *Malá antológia z diel filozofov*. sv. I. SPN: Bratislava, 1991, ISBN 80-08-00487-8.

KICZKO, L., MARCELLI, M., WALDSCHÜTZ, E., ZIGO, M. *Dejiny filozofie*.

LIESSMANN, K., ZENATY, G. *O myšlení. Úvod do filozofie*. Olomouc: Votobia, 1994, ISBN 80-85619-94-6.

OSUSKÝ, SAMUEL ŠTEFAN. *Prvé slovenské dejiny filozofie*. Tranoscius: Liptovský Mikuláš, 1939.

4 Novověk

Cíl kapitoly

Po nastudování této kapitoly byste měli být schopni: odpovědět na otázku, jaké hnutí myslí stojí za zrodem moderního myšlení.

Klíčová slova

Novověká filozofie, empirismus, racionalismus, solipsismus.

Čas na prostudování kapitoly

Prostudování této kapitoly Vám zabere tři hodiny.

Novověká filozofie vyrostla ne z krize scholastické filozofie, nýbrž z krize scholastické teologie. Ta si totiž přivlastnila monopol pravdy. Opustila své pole víry a stala se autoritářskou vládkyní nad celý svět. Všichni velicí novověcí filozofové byli hluboce věřícími lidmi. Uvědomovali si však, že věda musí být autonomní. Otcem novověké filozofie, jenž byl zároveň také věřícím jezuitou, je René Descartes. „*Descartova koncepce do značné míry utvořila náš svět. Je to rozpolcený svět. Na jedné straně naše spirituální bytost, která je jako svět ve světě, primárně uzavřena sama do sebe. Na druhé straně svět věcí, chápaných číře rozumově a geometricky, bez kvalit, bez vnitřních sil.*“ (PATOČKA, J. *Úvod k Rozpravě*). Zároveň tito filozofové zanechali tento svět rozpolcený na svět vědy a svět víry. A tato rozpolcenost trvá až po dnešní den.

4.1 René Descartes

Co znamená věta, že Descartes vytvořil náš svět? Co to znamená, že

Descartesova filozofie změnila myšlení západní civilizace a nastolila novověk? Před téměř čtyři sty léty vydal René Descartes zvaný také Cartesianus svou *Rozpravu o metodě, kterák správně vést svůj rozum a hledat pravdu ve vědách*.

Jak již sám název napovídá, Cartesianus svou knihu zasvětil hledání vědecké metodě. Svým spisem vytvořil víc, než se původně domníval, totiž moderní pojetí vědy. Sám sice skromně nazval svůj spis bajkou: „*A tak mým úmyslem není učit zde metodě, již musí každý následovat, aby správně vedl svůj rozum, nýbrž toliko ukázat, jakým způsobem jsem se snažil vést svůj rozum. Ti, kteří se osmělují dávat předpisy, musí se pokládat za obratnější těch, jimž je dávají, a chybí-li v nejmenším, jsou pro to hodni důtky. Já však, předkládaje tento spis jen jako historii, nebo, chcete-li raději, jako bajku, kde vedle několika příkladů, hodných napodobení,- naleznete možná také mnoho jiných, kterých není záhodno následovat, doufám, že bude aspoň někomu užitečný, neškodě nikomu, a že mi budou všichni vděční za mou upřímnost.*“ (DESCARTES, R. *Rozprava o metodě, kterák správně vést svůj rozum a hledat pravdu ve vědách*. s. 2.). Obdivujme autora těchto slov, nejen za jeho velmi bystrou mysl, ale také a především za vědeckou a lidskou pokoru. Je příznačné, že valná většina velikánů, kteří skutečně přinesli mnoho poznání a světla do života celé společnosti, byla nejen velice nadaná, velice tvořivá, velice zbožná ale současně velice skromná a pokorná. Svou práci nechápali jako zaměstnání, nýbrž jako službu, službu svým bližním.

Cartesianus k těmto lidem skutečně patří. Sám se nechtěl stát učitelem lidstva, nechtěl nikoho poučovat a nejvíce ze všeho si cenil klid pro práci (TATARKIEWICZ, W. *Historia filozofii*. II. s. 45nn.).

Vědy

Stav vědy v době Descartových studií byl neutěšitelný. Tatarkiewicz píše: „*Scholastika byla už dávnou minulostí, a renesance nebyla sto nabídnou pozitivní výsledky.*“ (TATARKIEWICZ, W. *Historia filozofii*. II. s. 47.). Descartes intuitivně tušil, že se nachází mezidobí, které lze charakterizovat jako období nejistoty a skepse (TATARKIEWICZ, W. *Historia filozofii*. II. s. 47n.). Historicky se svět nacházel ve stavu krize, kterou můžeme nazvat adjektivem náboženská. Sám se nechal několikrát naverbovat do armády během třicetileté války, která probíhala v letech 1618-1648 a byla výsledkem reformace, jež zachvátila celou Evropu. Během těchto let se Evropa

změnila k nepoznání a výsledkem vestfálského míru podepsaného v Münsteru bylo zcela nové pojetí státu a vlády nad ním. Descartes tuto dobu prostřednictvím filozofie pojmenoval.

Byl člověkem velice zbožným, vnímal víru jako dar a teologii, tedy vypravování o Bohu jako zvláštní dar, který nemá každý. V textu své Rozpravy píše: „*Ctil jsem naši teologii a činil jsem si nárok na dosažení nebe jako kdokoli jiný; avšak dozvěděl se zcela bezpečně, že cesta tam je stejně otevřena nejnevědomějším jako nejučenějším, a že zjevené pravdy jež tam vedou, jsou nad náš rozum, nebyl bych se odvážil podrobit je slaboduchému svému uvažování, a měl jsem za to, že k tomu, aby byly zkoumány s úspěchem, je nutno mít nějaké zvláštní přispění nebes a být víc než člověkem.*“ (DESCARTES, R. *Rozprava o metodě, kterák správně vést svůj rozum a hledat pravdu ve vědách.* s. 3.). V našich zkoumáních se nyní zaměříme na dvě pasáže, ačkoli jsme si vědomi, jak zkreslující může být vytrhnout věty z daného kontextu. Abychom se tedy dříve, než začneme komentovat některé části karteziánských Rozprav, učiníme exkurs a uvědomíme si, jak správně zacházet s úryvkem či částí textu, vyrvaného z kontextu.

Malý exkurs o interpretaci

Abychom byli velice korektní, musíme říci, že zde citujeme pouze část textu, který byl napsán v určitém kontextu. Dá se říci, že jsme vyložili pouze fragment jednoho celku, který se zařazením do jednoho odstavce stane znovu jen fragmentem. Fragment, jak říká prof. Marcelli, je pouze organickou částí, která směřuje k celku, a tedy, pokud chceme fragmentu rozumět, musíme jej chápat v kontextu celého textu. Nechme zaznít velmi důležitou interpretační poučku: „*Třeba k tomu dodat, že tento diskurzní rámec se může měnit, a tím fragment posouvat do nových interpretačních konstelací. Fragment je takto vydán napospas použitím, které se vzdalují od jeho původního smyslu a poslání. A když nemá vedle sebe nijakou oporu, je toto riziko v jeho případě ještě větší než při jiných tvrzeních. Když se najde někdo, kdo chce interpretační rámec posunout či přímo deformovat smysl výpovědi klasického autora, musí ji nejdříve vytrhnout z kontextu, kde odzněla. Interpretační a nad-interpretační posuny a deformace, využití a zneužití se pak dají odhalit upozorněním na vnitřní*

souvislosti původního textu. Fragment takové zázemí nemá: stojí sám, odkázaný sloužit každému pánovi.“ (MARCELLI, M. Neistá existencia fragmentu. In: Podoby filozofovania včera a dnes. s. 71nn.). Miroslav Marcelli poukazuje na nebezpečí související s citací pouze jednoho verše, který je vytržen z kontextu celku. Pakliže takto naložíme s textem, tedy vytrhneme text z jeho přirozeného okolí, do kterého byl zakomponován, pak z něj učiníme fragment. Fragmentem se může stát text dvojitým způsobem - že jej vytrhneme z kontextu celé knihy *Rozpravy o metodě* jako celku a pak, že jej vytrhneme z kontextu života celé společnosti.

Zjevené pravdy stojí nad rozumem

První vytržení z kontextu provedeme s myšlenkou: „*zjevené pravdy, jež tam vedou, jsou nad náš rozum*“. Zjevené teologické pravdy, které středověk považoval za poznatelné a především vyšší přirozeným pravdám rozumu, považuje Cartesius za nepoznatelné.

Druhé vytržení z kontextu provedeme opět s krátkou myšlenkou: „*nebyl bych se odvážil podrobit je slaboduchému svému uvažování*“. S první myšlenkou se všichni shodují, že totiž tvoří základ revolučních myšlenek René Descarta. Zapomínají však na celý kontext jeho slov. Cartesius se necítí být k takovému myšlení povolán. Rozumějme, necítí se být teologem. A zde vyslovuje protiklad teologie ke svému myšlení. Jaké je jeho vlastní myšlení? Nyní nám schází objevit Descartovo myšlení.

Poezie

Jedním z možných přístupů k myšlení je poezie, tedy esteticky zvládnuté mluvení o světě a člověku v něm. Opravdu, je toto možný přístup? Cartesianus v *Rozpravách* píše: „*Velice jsem si vážil výmluvnosti a byl jsem přímo zamilován do poesie; avšak měl jsem za to, že ta i ona jsou spíše dary ducha než ovoce studia*.“ (DESCARTES, R. *Rozprava o metodě, kterák správně vést svůj rozum a hledat pravdu ve vědách*. s. 3.). Umění a především poezie se staly námětem úvah filozofů od dob antiky a již tehdy se snažili filozofové zdůvodnit, proč výřečnost a krása jazyka není sto uchopit svět a člověka v něm. Nejvýznamnější je Platonův dialog *Ión*, kterým Platon

vnímá poezii jako nástroj bohů. Stejně tak i Cartesianus vidí v poezii pouhý dar, sice pěkný, avšak neschopný uchopit svět do srozumitelných vztahů a pojmů.

Etika

Etika má v některých systémech snahu stát se první filozofií. Její úkolem je hledání odpovědi na otázku: *co mám činit?* Pro mnohé filozofy tato úloha je úlohou první a zásadní. Descartes o ní píše: „*A zase naopak jsem srovnával spisy starých pohanů, pojednávající o mravech, s velmi nádhernými a skvělými paláci, jež byly vystavěny jen na písku a na bahně: pozvedají ctnosti velmi vysoko, líčíce je jako nejčennější ze všech věcí na světě, avšak neučí znát je dostatečně, a často to, co nazývají tak krásným jménem, je toliko nečitelnost nebo pýcha nebo zoufalství nebo otcovražda.*“ (DESCARTES, R. *Rozprava o metodě, kterak správně vést svůj rozum a hledat pravdu ve vědách.* s. 3.). Ale ani v etice nenachází první filozofii, tedy filozofii, která by byla s to učinit poznání jisté a uvést je do životní praxe lidí. Naopak, stejně jako Xenofontův Sokrates se ptá, proč se lidé žijící ve skvostných palácích, holdující teoretické etice, v praxi chovají jinak? Tedy etika ne.

Matematika

Není přesnější vědy, která v praxi umí ověřit vše, co člověk teoreticky vypočte. Proto se Descartes odhodlává k matematice, zkoumá ji a nakonec napíše: „*Zvláště jsem si liboval v matematice pro jistotu a zřejmost jejích závěrů, avšak neznal jsem posud její pravé užití, a domnívaje se, že prospívá toliko uměním mechanickým, divil jsem se, že při jejím tak pevném a trvanlivém základu nic vyššího se na ní nevystavělo.*“ (DESCARTES, R. *Rozprava o metodě, kterak správně vést svůj rozum a hledat pravdu ve vědách.* s. 3.). Matematika má sice sílu přesvědčit, ale Descartes znovu nachází problém. Matematika je přesná, proč tedy neslouží jako základ pro všechny obory a vědní disciplíny?

Filozofie

I filozofii vystavěl zkoušení. „*Nic neřeknu o filozofii než to, že vida, jak při všem pěstování nejznamenitějšími duchy, jací žili od mnohých staletí, přece není v ní ještě ani jediné věci, o níž by se nedisputovalo, jež by tedy nebyla pochybná, nebyl jsem tak*

domýšlivý, abych doufal, že se mi v ní povede lépe než jiným; a vida, kolik v ní může být o těžce věci různých mínění, zastávaných učenci, když přece jen jedině může být pravdivé, považoval jsem takřka za klamně všechno, co bylo toliko pravděpodobné.“ (DESCARTES, R. *Rozprava o metodě, kterak správně vést svůj rozum a hledat pravdu ve vědách.* s. 3.). Ani ve filozofii nenachází to podstatné, jedinou pravdu o jediné věci, kterou filozofie zkoumá.

Descartes objevuje, že pravda o světu a člověku v něm nám neustále uniká a jsme jakoby zakletí interpretací. Descartesovi připadá filozofie nejistá pro nejednotnost, roztržitost a nepřehlednost různorodých odpovědí na stejný problém, který souvisí s lidským bytím. Schází jí matematická přesnost, mnohdy poetický jazyk, který je zaměněn za chladný a někdy i temný, schází jí schopnost formulovat odpovědi na základní problémy lidského jednání a hlavně, nedokáže dát člověku nebe, jak to umí dobrá teologie.

Descartes se tedy odhodlává opustit veškeré jistoty, které okusil jako jistoty zdánlivé, a jde hledat : „*Proto, jakmile mi věk dovolil odejít z područí receptorů, opustil jsem docela studium; a rozhodnuv se, že nebudu hledat jiné vědy než tu, jež by se dala nalézt ve mně samém nebo ve velké knize světa, použil jsme zbytku své mladosti k tomu, abych cestoval, abych viděl dvory a armády, abych se stýkal s lidmi různých povah a postavení, abych získal rozličné zkušenosti, abych sám sebe vyzkoušel v situacích, jež mi osud nabízel, a abych všude o věcech se naskytujících činil takové úvahy, abych z nich mohl mít nějaký užitek.“* (DESCARTES, R. *Rozprava o metodě, kterak správně vést svůj rozum a hledat pravdu ve vědách.* s. 3.). Odchází z Francie a z jezuitské koleje a putuje po celé Evropě, nechává se naverbovat do vojska.

Co ale s myšlením? Pohrává si v tu chvíli se zajímavou myšlenkou - strhnout onu dosud budovanou stavbu, zničit ji k samotným základům tak, jak se ničí starý a nebezpečný dům. Tento způsob se zdá být Decartovi příliš nebezpečný a to ze dvou důvodů: „*Samo rozhodnutí zbavit se všech nauk, v něž jsme dříve měli víru, není příkladem, jehož by měl každý následovat; svět je složen téměř jen z duchů dvojího druhu, pro něž se tento příklad nikterak nehodí: z těch totiž, kteří, pokládajíce se za obratnější, než jsou, nedovedou se vyhnout přehálenosti svých úsudků ani mít dost trpělivosti, aby v přesném pořadí vyvozovali všechny své myšlenky – takže, kdyby se jednou odvážili zapochybovat o zásadách, jež si osvojili, a uhnout z obvyklé cesty, nikdy*

by se nemohli držet stezky, vedoucí přímo, a zůstali by v bludech po všechn svůj život; a pak z oněch, kteří, majíce dost rozumu anebo skromnosti, aby uznali, že jsou méně schopní rozeznat pravdivé od klamného než někteří jiní, jimiž mohou být poučeni, musí se spíše spokojit následováním učení oněch jiných lidí, než aby sami hledali lepší.“ (DESCARTES, R. *Rozprava o metodě, kterak správně vést svůj rozumu a hledat pravdu ve vědách.* s. 3.). Již v tomto úryvku se začíná rýsovat to, oč Descartovi jde nejvíce, tedy metoda. Vlastní neschopnost filozofie vidí v její zásadách. O nich zde pochybuje.

Nenechává se však odradit ani od filozofie, ani od prozatímních svých neúspěchů a hledá takovou metodu, kterou by mohl aplikovat na všechny otázky a problémy. Domníval se, že k tomu postačí jedná jediná metoda. Inspiraci hledá v matematice, neboť tvrdí, že: „...; a vida, že mezi všemi těmi, kteří hledali pravdu ve vědách, toliko matematikové byli s to nlézt určité důkazy, tj. určité a jasné evidentní důvody,“ (DESCARTES, R. *Rozprava o metodě, kterak správně vést svůj rozumu a hledat pravdu ve vědách.* s. 7.). Na této větě je zřejmé, oč Descartovi šlo. Hledal evidenci, která by mu poskytla vědění a to nezpochybnitelné. O jedné věci existuje pouze jedna pravda, tvrdíval.

Sestavil proto čtyři pravidla:

- Nepřijímat nikdy žádnou věc za pravdivou, již bych s evidenci jako pravdivou nebyl poznal. Vyhnout se pečlivě ukvapenosti a zaujatosti; a nezahrnovat nic víc do svých soudů než to, co by se objevilo tak jasně a tak zřetelně mému duchu, abych neměl žádnou možnost pochybovat o tom.
- Rozdělit každou z otázek, jež bych prozkoumával, na tolik částí, jak je jen možno a žádoucnó, aby byly lépe rozřešeny.
- Vyvozovat v náležitém pořadí své myšlenky, počínaje předměty nejjednoduššími a nejsnáze poznatelnými, stoupaje povlovně jakoby ze stupně na stupeň až k znalosti nejsložitějších, a předpokládaje dokonce řád i mezi těmi, jež přirozeně po sobě následují.
- Činit všude tak úplné přehledy, abych byl bezpečen, že jsem nic neopominul (Porovnej: DESCARTES, R. *Rozprava o metodě, kterak správně vést svůj rozumu a hledat pravdu ve vědách.* s. 7.).

A jak je to s jeho nejslavnější větou? Říká se, že jeho nejslavnější větou je věta: *myslím, tedy jsem* (Cogito ergo sum.). Je to veliká nepřesnost. Autorem této věty je totiž sv. Augustin. Descartes je původcem jiného soudu: *pochybuji, tedy myslím, myslím, tedy jsem*. (Dubito ergo cogito, cogito ergo sum.). Vidíme, že v kontextu doby musel přijmou evidenci bytí a myšlení. Jak jedno, tak druhé vůbec nebyly evidentní, tedy samozřejmé. Vidíme veliký posun od dob sv. Augustina. Tehdy ještě myšlení bylo předpokladem bytí. Nyní, na přelomu XVI. a XVII. Století, tomu tak ale vůbec nebylo. Descartes přidal k Augustinovu výroku verbum DUBITO. Pochybuji. Jak k této definici dospěl? Odpověď nacházíme ve čtvrté části *Rozpravy o metodě*, která má název *Důkazy o jsoucnosti Boha a lidské duše*. „Potom zkoumaje pozorně, co jsem, a vida, že si mohu sice představit, že nemám tělo a že není svět ani místo, kdy bych byl, avšak že si proto nemohu představovat, že vůbec nejsem; a že naopak již z toho, že mám v úmyslu pochybovat o skutečnosti ostatních věcí, následuje docela zjevně a jistě, že jsem; že však, kdybych přestal myslit, i kdyby všechno ostatní, co jsem si kdy představoval, bylo skutečné, nemohl bych věřit ve svou existenci: z toho jsem poznal, že jsem substance, jejichž všechna podstata čili přirozenost je toliko myšlení, a jež ke své existenci nepotřebuje žádné místo ani nezávisí na žádné hmotné věci.“ (DESCARTES, R. Rozprava o metodě, která správně vést svůj rozum a hledat pravdu ve vědách. s. 11.).

Nesmírně mistrovsky formulovaná evidence myšlení, a tím i bytí. Později se budou empiristé, především Hume, snažit tuto evidenci zpochybnit. Mezi zásadní problémy Descartovy filozofie a jejího dalšího vývoje patří především problém bytí objektu. Subjekt se sám svou metodickou skepsí učinil evidentním. Stejný nárok padl na svět, tedy na objekt. Tatarkiewicz píše: „co se týká vnějšího světa, ..., vytvořil přesvědčení (nutnost), a totiž získání důvodu jeho existence.“ (TATARKIEWICZ, W. *Historia filozofii*. II. s. 49.).

4.2 Gottfried Wilhelm Leibniz

Monadologie je nauka, která předběhla po teoretické stránce fyziku nejméně o několik let. Tedy, až do doby, kdy byl vynalezen mikroskop. Její autorem je Gottfried

Wilhelm Leibniz. Problém, který zde Leibniz řeší, spočívá především v představě světa jako látky. Tedy otázka zní, z čeho je tvořena látka a jak vypadá prostor. Leibniz si nedokázal představit hmotu jako táhlou a dělicí se pouze na hmotu a duši. Naopak, dokázal si svět představit jako hmotu, která se dělí na ty nejmenší a dělitelné částice, jež drží po hromadě síla. Leibniz tedy říká dvojí, že prostor je vyplněn hmotou, kterou lze dělit, a pohyb že nelze oddělit od pojmu síly. Aristoteles si nedokázal představit sílu, která by byla v samotném tělese, a tedy si přírodu představoval tak, že u každého pohybuujícího se tělesa je přesně řečeno a také přesně stanoveno působení nějakého jiného tělesa. Leibniz však tvrdí, nejmenším a tedy i nedělitelným tělesem je monáda, která má dostatek síly, aby pohybovala sama sebou. Spojil tedy dvě antické představy, představu Demokritova *atomu* s Aristotelovou představou *entelechie*. Co to znamená?

Co je to atom? Z řeckého jazyka $\alpha\text{-}\tau\acute{o}\mu\omicron\varsigma$ ne-dělitelné, ne-rozřezané. Nejmenší částice, ze kterých se podle Demokrita a Leukippa skládá celý svět a celá skutečnost. Dokonce i duše je složena z atomů.

A co je to entelechie? Z řečtiny pocházející slovo $\epsilon\nu\tau\epsilon\lambda\epsilon\chi\epsilon\iota\alpha$, je složeninou dvou slov $\epsilon\nu/\tau\epsilon\lambda\omicron\varsigma$ v a cíl. Znamená to, co má cíl samo v sobě. Typickým příkladem toho, co má cíl samo v sobě, je etická idea dobra. Dalším příkladem může být idea Boha. Ovšem křesťanský Bůh, není Bohem, jenž má cíl pouze sám v sobě. Jeho cílem je člověk a kvalitativní vztah mezi člověkem a ním samotným. Ve filozofii toto slovo použil Aristoteles k označení duše, která pohybuje tělem. Takto míněnou entelechii převzal Leibniz k vyjádření stavu monád. Stejně tak, jako duše pohybuje tělem, jsou monády pohybovány duší.

Co je pak monáda? „*1. Monáda, o které zde bude řeč, je pouze jednoduchá substance, která vytváří složené substance, tedy nemá části.*“ (LEIBNIZ, G. W., *Monadologie*. In.: JAKSICSOVÁ, V., SUCHÝ, M. *Malá antológia z diel filozofov*. I. s. 150.). Z řečtiny pocházející slovo $\mu\omicron\nu\acute{\alpha}\varsigma$ znamená jednotu. Nejedná se o úplně nové učení, v řecké filozofické tradici se jednota objevila například již ve škole Pythagorově a vypovídala o kvalitě bytí. Pythagoras považoval to, co je jednotné, za harmonické, a tedy dokonalé. *Od počátků filozofie se v ní spatřovalo bytostné určení bytí. Proto bylo učení o bytí též **učení o jednotě** či o monádách, aniž by však tato stránka vystupovala charakteristicky do popředí. Teprve Leibniz učinil Monadologii centrálním pojmem své, po mnoha kolísáních vydobyté, definitivní filozofie,“ (BRUGGER, W. *Filozofický**

slovník. s. 243.). Monády jsou nejmenší substance, jsou to body. Což znamená, „že vlastní prazáklad jsou bodové substance. Tento základ tedy není kontinuum. To se zdá být v rozporu se smyslovou zkušeností, ve které se nám látka jeví jako rozlehlé kontinuum, vyplňující prostor.“ (STÖRIG, H.J. *Malé dějiny filozofie*. s. 244.). Běžná lidská zkušenost říká, že látka vyplňuje prostor a že je rozlehlá. Naopak, představa, že skutečnost sestává z malých bodů, je lidské zkušeností cizí.

Leibniz neříká nic nového, když uvádí, že se skutečnost skládá z malých částic. Říká však něco úplně nového, když tvrdí, že skutečnost je pouze složeninou, seskupením malých bodů majících sílu samy v sobě. Skutečnost tedy není táhlé kontinuum, nýbrž malé body, které drží pohromadě jejich vlastní síla, která jim navíc umožňuje se pohybovat. Doslova říká: „2. Pokud existují složené substance, musí existovat i jednoduché; neboť složenina je pouze nahromadění či agregát jednoduchých substancí.“ (LEIBNIZ, G. W., *Monadologie*. In.: JAKSICSOVÁ, V., SUCHÝ, M. *Malá antológia z diel filozofov*. I. s. 150.). Nyní se pokusme zjistit, jak se tyto monády dokážou seskupovat a měnit své kvality. Leibniz píše: „Z toho, co jsme právě řekli, vyplývá, že přirozené změny monád pocházejí z vnitřního principu, protože vnější příčina by nemohla mít vliv na vnitřek monád.“ (LEIBNIZ, G. W., *Monadologie*. In.: JAKSICSOVÁ, V., SUCHÝ, M. *Malá antológia z diel filozofov*. I. s. 150.). Současně uvádí, že ještě ve scholastice si nedovedli učenci představit skutečnost, že síla může být v určité látce.

Na rozdíl od scholastiky však Leibniz tvrdí: „Všechny jednoduché substance anebo stvořené monády by se mohly nazvat entelechiemi, neboť obsahují určitou dokonalost, soběstačnost, která z nich vytváří prameny jejich vnitřních aktů a jinak řečeno netělesné automaty.“ (LEIBNIZ, G. W., *Monadologie*. In.: JAKSICSOVÁ, V., SUCHÝ, M. *Malá antológia z diel filozofov*. I. s. 151.). Monády jsou nejen body, ale také silové body. „Monády jsou síly, silová centra. Těleso není podle Leibnize nic jiného než komplex bodových silových center.“ (STÖRIG, H.J. *Malé dějiny filozofie*. s. 244.).

Monády jsou duše. Bodové substance si musíme představit jako veskrze oduševnělé, třebaže oduševnělé na různém stupni. Je jedno čím začneme, nejvyšším stupněm či nejnižším. Tak třeba nejnižším. Nejnižší monády jsou jakoby ve snu či polosnu, mají temné, nevědomé představy. Vyšší, ze kterých je složená lidská duše, již

mají vědomí. Nejvyšší monáda je Bůh, má nekonečné vědomí (STÖRIG, H.J. *Malé dějiny filozofie*. s. 244.). „*Když chceme nazývat duši vše, co má pocity a pudy ve všeobecném smyslu, jak jsem právě vysvětlil, všechny jednoduché substance či stvořené monády by se mohly nazývat dušemi; ale když v něm je něco více jako jednoduchý pocit, souhlasím s tím, aby všeobecné pojmenování monády a entelechie postačovalo jen těm jednoduchým substancím, které mají pouze pocity, a aby se dušemi nazývaly pouze ty, kterých pocity je zřetelnější a provázené pamětí.*“ (LEIBNIZ, G. W., *Monadologie*. In.: JAKSICSOVÁ, V., SUCHÝ, M. *Malá antológia z diel filozofov*. I. s. 151.).

„*Monády jsou individua. Nejsou dvě stejné monády. Monády tvoří nepřetržitou kontinuální řadu od nejvyšší božské monády až k monádě nejjednodušší. Každá z nich má své nezaměnitelné místo, každá zrcadlí univerzum svým vlastním, jedinečným způsobem a každá je potenciálně, co do možnosti, zrcadlem celého univerza. Monády jsou také individua také v tom smyslu, že jsou navenek uzavřené. Nemají žádná okna. Vše, co se děje s monádou a v ní, pochází z ní samé a z její bytnosti, vše je do ní vloženo božským aktem stvoření, jímž vycházejí monády z jedné božské pramonády.*“ (STÖRIG, H.J. *Malé dějiny filozofie*. s. 245.).

4.3 Immanuel Kant

Život

Immanuel Kant se narodil 22. dubna 1724 v Königsbergu, dnešním Kaliningradě. Zde pak žil, pracoval, učil a zemřel. Nikdy město neopustil. Největší novověký filozof Immanuel Kant, jehož vliv sahá do dnešních dnů, je symbolem Königsbergu.

Jeho jméno prozrazuje hlubokou víru jeho matky, která byla vyznání augsburského, založením hluboká *pietistka*. Jméno Immanuel pochází z hebrejštiny a v překladu znamená Bůh je s námi. Symbolicky tak vyjadřuje skutečnost, kterou zpochybnil Blaise Pascal, že Bůh je i filozofem, anebo také to, že *Bůh Abraháma, Izáka a Jáкова je také Bohem filozofů*.

Několik životopisných údajů

1740 - začal studovat na univerzitě ve svém rodném městě,

1755 - promoval na univerzitě, zůstal na ní jako soukromý docent,

1747 – 1780 před-kritické období

1780 -1790 kritické období

1791 – 1804 po-kritické období

Říká se o něm, že byl uzavřeným a samotářským filozofem. Opak je pravdou. Dvakrát se málem oženil. Ve společnosti byl milým společníkem. A dovedl se radovat navzdory svému chatrnému zdraví ze života. „*Ve svém kvetoucím věku se radoval jako veselý mladík, jeho široké, k myšlení vybudované čelo, bylo sídlem nezníčitelného veselí a radosti, řeč překypující myšlenkami plynula z jeho rtů, žert, vtip a rozmar měl pohotově a jeho poučná přednáška byla zároveň skvělou zábavou. Povzbuzoval a příjemně nutil k samostatnému myšlení.*“ **Herder** Svůj život podřídil přísné disciplíně. Povídá se, že když odpoledne vyšel Kant na procházku, lidé v městě si seřídili hodinky. Spíše je to nadsázka, nežli pravda. Avšak skutečnost, že svému životu vtiskl určitý rytmus, dnes bychom mohli říci, životní styl, sám Kant považoval za příčinu svého dlouhého života.

Profesní život

Ve svém profesním životě se zabýval mnoha oblastmi: fyzikou, matematikou, geometrií, metafyzikou, logikou, noetikou, ontologií, epistemologií, etikou a také teologií. Z filozofického hlediska Kant neustále zrál. Tento proces trvajících vývoje jsme již označili jako tři období.

Před-kritické období

Mladý Kant se věnoval matematice a fyzice. Zabýval se teorií světla, a aplikoval matematické teoretické poznatky na fyziku. Důkladně studoval Newtona a hlavně jeho fyziku. Je autorem Kosmologické hypotézy. Ta předpokládá mechanickou koncepci vzniku vesmíru. Je znám jeho výrok: „*Dejte mi hmotu, a ukážu vám, jak z ní musí vzniknout svět.*“ Jak dospěl ke kosmologické hypotéze?

Kant předpokládal, že celý vesmír se původně nacházel v nerovnovážném stavu. Víření a pohyb prvních malých částecí hmoty vedlo ke vzniku prvního většího shluku hmoty. Kant předpokládá, že se hmota působením gravitačních sil nejenom pohybuje a koncentruje do větších celků, ale působením tlaku také zahřívá a s tím také vznikají první zářící hvězdy a menší tělesa, tedy planety. Jelikož před tím, než vznikají hvězdy a planety, je celý vesmír ve své podstatě v nerovnováze, tím, že postupně vznikají větší a uspořádané celky, se celý vesmír dostává do gravitační rovnováhy. Výsledkem rovnováhy není stabilní systém slunečních soustav a galaxií, nýbrž proces dále pokračuje. Stejně mechanické síly, které pozvedly hmotu z chaosu k rovnovážnému stavu, povedou stejnými procesy k rozpadu systému a zániku vesmíru.

Tato hypotéza, známá jako Kant-Laplaceova, je dnes známá jako mlhovinová či nebulární hypotéza. Poprvé byla navržena švédským fyzikem a matematikem Emanuelem Swedenborgem roku 1734. Jedná se o dosud uznávanou teorii, která předpokládá tvorbu slunečních soustav a také galaxií. Prošla od svého vzniku řadou změn a inovací, původní se ale nevytratilo.

Z tohoto období jsou známy tyto Kantovy spisy:

1755 - Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels,

1756 - Monadologia Physica.

Z názvu druhého díla je patrné, jak veliký vliv měly na jeho rané myšlení filozofické systémy Leibnize a Wolffa. V šedesátých letech začal studovat díla britských empiriků, Locka, Shaftesburyho a Huma. Ti na něj zapůsobili nebyvalým způsobem. Později Kant řekl, že jej Hume „probudil z dogmatického snění racionalizmu.“ (OSUSKÝ, S.Š., 1939, s. 201.) V tomto období píše svá další díla,:

1762 - Die Falsche Spitzfindigkeit der syllogistischen Figuren,

1763 - Der einzig mögliche Beweisgrund zu einer Demonstration des Daseins Gottes

1766 - Träume eines Geistersehers erläutert durch Metaphysik

Po tomto díle se Immanuel Kant odmlčel na celých patnáct let.

Během těchto let Kant svůj zájem stejně jako Aristoteles přeorientoval. Od fyziky se postupně propracoval k filozofii. Zajímal ho problém, který vyplynul jednak z dosavadního studia matematiky a fyziky, jednak z četby Humových spisů.

To, že zde existuje empiricky ověřitelné poznání, je sice pravdou, Kanta ale zaujal problém, co je příčinou tohoto poznání. Jinými slovy problém objektivit. Co znamená slovo *vědět*? Odkud *vím*, že vím? O sobě toho mohu vědět mnoho a toto vědění má často charakter jistoty. *Odkud* se tato jistota bere? Mezi mnohými nejistotami existuje jedna jistota. Jsem. Tuto poučnou větu si přečetl u Descartesa. A skutečně, Descartovo myšlení je jedním ze základních pilířů Kantovy *Kritiky čistého rozumu*.

Kantův současník Lichtenberg podrobil analýze karteziánskou větu: *Dubito ergo cogito, cogito ergo sum*. Na základě své analýzy dospěl k následujícímu: Descartes nemohl dojít z Dubito – pochybuji - k závěru ergo sum – jsem. Pochybnost není a nemůže, tvrdí Lichtenberg, být základem jistoty. Z nejistoty mohl vyvést pouze nejistotu. Takže pochybuji, tedy jsem pochybující. To měl být správný Descartův závěr. S touto výtkou se Kant musel, a nejen to, chtěl vypořádat.

Kant tedy shledává problém objektivit poznání jak na straně empirické, tak na straně racionalistické filozofie. Je pravda, že svou skepsi nemohu rozšířit na subjektivní sféru (sféru vědomí), i když jsem skeptik co se světa týče: mohu si tedy být bezprostředně jistý svými přítomnými duševními stavy. Nemohu si však být bezprostředně jistý tím, co jsem nebo zda vůbec existuje Já, jemuž tyto stavy náležejí. Problém subjektivního poznání spočívá v tom a hlavně v tom, že se bytí a zdání prostupují navzájem.

Těmito úvahami se Kant postupně dopracoval ke čtyřem fundamentálním otázkám:

1. Was kann ich wissen? – In seiner Erkenntnistheorie.
2. Was soll ich tun? – In seiner Ethik.
3. Was darf ich hoffen? – In seiner Religionsphilosophie.
4. Was ist der Mensch? – In seiner Anthropologie. (KANT, I. *Kritik der reinen Vernunft*.)

Fundamentální otázky:

Co mohu poznat? - K naší teorii poznání.

Co musím činit? - K naší etice.

V co mohu doufat? - K naší náboženské filozofii.

Co je člověk? - K naší antropologii.

A tak začíná kontinuálně nové období, zvané ***Kritické období***. Nejdůležitější díla ***kritického období***:

1781 - Kritika čistého rozumu,

1783 - Prolegomena ke každé budoucí metafyzice, která bude moci vystoupit jako věda,

1784 - Idea k všeobecným dějinám ve světoobčanském pohledu,

1785 - Základy k metafyzice mravů,

1788 - Kritika praktického rozumu,

1790 - Kritika soudnosti.

Kant rozlišil dva druhy poznání:

A priori	A posteriori
Apriorní poznání je podle Kanta před-zkušenostní. Tedy poznání čistým rozumem.	Poznání a posteriori je podle Kanta zkušenostní. Tedy poznání získané na základě empirické zkušenosti.

Dosavadní vývoj věd, zvláště pak na poli fyziky, vedl k přesvědčení, že aposteriorní poznání je daleko důležitější, neboť díky empiricky ověřitelným faktům získáváme nejvíce znalostí o světě. Aposteriorní poznání je poznání syntetické. Je získáno na základě induktivních postupů. Tyto postupy dávaly za pravdu empirické filozofii. Empirici však přeceňovali zkušenost stejně tak, jako racionalisté přeceňovali rozumové poznání.

A priori	A posteriori
Apriorní poznání je analytické. V těchto soudech je predikát obsažen v podmětu. Tyto soudy jsou naprosto nutné, avšak naše poznání nerozvíjí.	Aposteriorní poznání je syntetické. Jedná se o soudy, jejichž predikát není obsažen v podmětu. Dále znásobuje poznání a rozvíjí poznání

Zatímco apriorní soudy analytické jsou nutné a absolutní krajnosti takového soudu je tautologie, aposteriorní soudy vyplývají ze zkušenosti, rozšiřují naše poznání avšak mohou klamat.

Immanuel Kant se začal ptát: mohou existovat apriorní soudy, jež jsou syntetické? Takové soudy by měly všechny dobré vlastnosti obou soudů:

- rozšiřovaly by naše poznání,
- byly by všeobecně platné,
- i nutné.

Kantův zájem byl dvojího charakteru (OSUSKÝ, S.Š. 1939, s. 203):

1. Na základě filozofie Francisa Bacona chtěl Kant rozšířit poznání.
2. Na základě filozofie René Descartesa chtěl Kant učinit poznání platným.

Kantova epistemologická otázka zní: Na základě **čeho** je vůbec možné **apriorní syntetické** poznání? Poznání, které se zabývá podmínkami možné existence apriorního syntetického poznání, nazývá **transcendentálním poznáním** či také **transcendentální metodou**.

Kant tedy odmítl deduktivní a také induktivní metodu. Metoda deduktivní zkoumá metafyziku, induktivní metoda zase zkoumá smyslový svět (OSUSKÝ, S.Š. 1939, s. 203). Obě metody jsou pouze částečné a nemohou poskytnout ucelené poznání světa.

Kant se tedy ptá, co je před naší vlastní zkušeností? Kant vychází z toho, že základními

elementy našeho bytí jsou:

- prostor,
- a čas.

Všechny události se dějí v čase. A všechny předměty jsou umístěny v prostoru. Podmínkou bytí jsou prostor a čas. Díky názornosti času se získávají poznatky aritmetické čili matematické, neboť základním elementem je čas. Díky názornosti prostorové se získávají poznatky geometrické, neboť základním elementem je prostor. (OSUSKÝ, S.Š. 1939, s. 203).

Závěr:

Příkladem apriorního syntetického poznání jsou *matematika a geometrie*.

Důsledky: člověk si by mohl vystačit s tímto závěrem, pokud ovšem by nepotřeboval lingvisticky, tedy pojmově, obsáhnout svět. Tím, že nejen poznává svět, ale zároveň s tímto světem poznáním apriorně synteticky nakládá a také má potřebu sdílet tento svět s jinými lidmi, vzniká problém. Tímto problémem je:

1. Nutnost nakládat se světem, tedy žít a přizpůsobovat tento svět tak, aby byl co nejvíce bezpečný a pro člověka pohodlný. To se děje skrze řeč,
2. Nutnost sdělovat a sdílet tento svět. I tato nutnost se děje skrze řeč.

Rozum však kráčí ještě dále a tvoří pojmy, které následně hierarchickým způsobem ukládá (OSUSKÝ, S.Š. 1939, s. 203).

Průvodce studiem

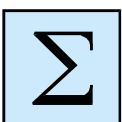
Uvedení do problematiky kapitoly.

V této kapitole jsme se zabývali novověkým myšlením. Náš zájem se koncentroval na přerod scholastického myšlení v novověké.

Pojmy k zapamatování

Novověká filozofie, empirismus, racionalismus, solipsismus.

Shrnutí kapitoly

Novověká filozofie přichází se zcela novým způsobem nejen myšlení, ale také se zcela novým způsobem kladení otázek. V této jsme se seznámili s některými představiteli novověké filozofie, především však se dvěma. Descartesem a Kantem.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Vysvětlete metodickou skepsi.
2. Vysvětlete pojem monáda.
3. Rozdělte dílo Immanuela Kanta do tří období.

Úkoly k textu

1. Která stěžejní díla napsal Rene Descartes?
2. Kdy žil a tvořil Leibnitz?
3. Která díla spadají do kritického období Immanuela Kanta?

Otázky k zamyšlení:

1. Vyjmenujte aspekty novověkého myšlení, které stále přetrvávají i v dnešní době.

Korespondenční úkoly

1. Stanovte začátek novověké filozofie.
2. Vysvětlete pojem monáda.
3. Co je to teodicea?
4. Jaký je rozdíl mezi a-priori a a-posteriori?
5. Co je to analytické myšlení?
6. Co je to syntetické myšlení?

Citovaná a doporučená literatura

BRUGGER, Walter. *Filozofický slovník. Naše Vojsko*: Praha, 2006, ISBN 80-206-0820-6.

DESCARTES, RENÉ. *Rozprava o metodě, kterak správně vést svůj rozum a hledat pravdu ve vědách*.

HESS, L. *Byt i własności wedlug Anzelma z Canterbury*. Diametros 13 (wrzesień), 2007, ISSN 1733-5566.

JAKSICOVÁ, VLASTA; SUCHÝ, MICHAL. *Malá antológia z diel filozofov*. sv. I. SPN: Bratislava, 1991, ISBN 80-08-00487-8.

KICZKO, L., MARCELLI, M., WALDSCHÜTZ, E., ZIGO, M. *Dejiny filozofie*.

LIESSMANN, K., ZENATY, G. *O myšlení. Úvod do filozofie*. Olomouc: Votobia, 1994, ISBN 80-85619-94-6.

OSUSKÝ, SAMUEL ŠTEFAN. *Prvé slovenské dejiny filozofie*. Tranoscius: Liptovský Mikuláš, 1939.

PATOČKA, JAN. *Úvod k Descartově rozpravě*. DESCARTES, RENÉ. *Rozprava o metodě, kterak správně vést svůj rozum a hledat pravdu ve vědách*.

SIROVIČ, F. *Dějiny filozofie*. Stredovek. Trnava : Dobrá kniha, 1990

STÖRIG, HANS JOACHIM. *Malé dějiny filozofie*. Zvon: Praha, 1995, ISBN 80-7113-115-6.

TATARKIEWICZ, WŁADYSŁAW. *Historia filozofii*. Tom I. PWN SA: Warszawa, 2002, ISBN 83-01-13853-X.

Seznam použité literatury

- AUGUSTINUS, Aurelius. Vyznání. Kalich: Praha, 1992, ISBN 8017-480-3.
- BOORSTIN, D.J. *Člověk tvůrce. Historie lidské imaginace*. Praha : PROSTOR, 1996.
- BRUGGER, Walter. *Filozofický slovník. Naše Vojsko*: Praha, 2006, ISBN 80-206-0820-6.
- DESCARTES, RENÉ. *Rozprava o metodě, kterak správně vést svůj rozum a hledat pravdu ve vědách*.
- HESS, L. *Byt i własności wedlug Anzelma z Canterbury*. Diametros 13 (wrzesień), 2007, ISSN 1733-5566.
- JAKSICOVÁ, VLASTA; SUCHÝ, MICHAL. *Malá antológia z diel filozofov*. sv. I. SPN: Bratislava, 1991, ISBN 80-08-00487-8.
- KICZKO, L., MARCELLI, M., WALDSCHÜTZ, E., ZIGO, M. *Dejiny filozofie*.
- LIESSMANN, K., ZENATY, G. *O myšlení. Úvod do filozofie*. Olomouc: Votobia, 1994, ISBN 80-85619-94-6.
- OSUSKÝ, SAMUEL ŠTEFAN. *Prvé slovenské dejiny filozofie*. Tranoscius: Liptovský Mikuláš, 1939.
- PATOČKA, JAN. *Platon. Přednášky z antické filozofie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1991, ISBN 80-04-25609-0.
- PATOČKA, JAN. *Úvod k Descartově rozpravě*. DESCARTES, RENÉ. *Rozprava o metodě, kterak správně vést svůj rozum a hledat pravdu ve vědách*.
- SIROVIČ, F. *Dějiny filozofie. Stredovek*. Trnava : Dobrá kniha, 1990
- STÖRIG, HANS JOACHIM. *Malé dějiny filozofie*. Zvon: Praha, 1995, ISBN 80-7113-115-6.
- TATARKIEWICZ, WŁADYSŁAW. *Historia filozofii*. Tom I. PWN SA: Warszawa, 2002, ISBN 83-01-13853-X.